

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Getter Johanna Kerm

**ESG ARUANDLUSE HETKEOLUKORD JA ARENGU
PERSPEKTIIVID BIG 4 ETTEVÕTETE ESINDAJATE PILGU
LÄBI**

Bakalaureusetöö

Õppekava ärimus, peeriala majandusarvestus digiajastul

Juhendaja: Natalie Aleksandra Gurvitš-Suits, PhD

Tallinn 2023

Deklareerin, et olen koostanud (lõpu)töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele selle koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 8364 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Getter Johanna Kerm

(11.05.2023)

Üliõpilase kood: 206026TABB

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
SISSEJUHATUS	5
1. ESG TEOREETILINE KÄSITLUS	7
1.1. ESG mõiste ja päritolu.....	7
1.2. NFRD direktiiv	8
1.3. CSRD direktiiv	9
1.4. Euroopa Liidu Taksonoomia	12
1.5. ESG aruandlus ja kehtivad standardid.....	13
1.6. Kaasaegsed ESG teemalised uuringud	16
1.7. ESG aruandlus Eestis.....	19
2. ESG ARUANDLUSE HETKEOLUKORD JA ARENGU PERSPEKTIIVID BIG 4 ETTEVÕTETE PILGU LÄBI.....	21
2.1. Uurimismeetod ja valim	21
2.2. Intervjuude tulemused	23
2.2.1. ESG aruandluse areng ja CSRD direktiivi jõustumine.....	23
2.2.2. ESG aruannete auditeerimine	29
2.2.3. ESG nõustamine ja tulevik	30
2.3. Järeldused	32
KOKKUVÕTE	34
SUMMARY.....	37
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	40
LISAD	45
Lisa 1. Lühendite tähendused ning tõlge inglise keelest eesti keelde	45
Lisa 2. Intervjuu küsimused.....	46
Lisa 3. Intervjuude transkriptsioonid.....	47
Lisa 4. Lihtlitsents	48

LÜHIKOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö teemaks on ESG aruandluse hetkeolukord ja arengu perspektiivid Big 4 ettevõtete esindajate pilgu läbi.

ESG teema on aktuaalne olnud juba mõnda aega, peamiselt ettevõtete ja selles valdkonnas töötavate spetsialistide jaoks. CSRD jõustumine Euroopas toob kaasa direktiivis välja toodud ettevõtete jaoks kohustusliku mitte-finantsteabe avalikustamise. Autor soovis oma uurimuses teada saada, kuidas näevad toimunud muutusi kõrvalt ESG-ga igapäevaselt seotud olevad spetsialistid ja audiitorid.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada Big 4 ettevõtetes töötavate ESG spetsialistide/audiitorite arvamus ESG olulisusest, kitsaskohtadest, hetkeolukorrast ning arengu perspektiividest. Autor viis läbi 4 intervjuud iga Big 4 ettevõttesse kuuluva ESG spetsialisti või audiitoriga.

Uuringu põhjal võib järeldada, et ESG aruandluse hetkeolukord on tõusuteel, tase on endiselt nõrk, kuid ettevõtted pingutavad selle parandamise nimel. Enim vajatakse abi ja tuge riigilt, kelle juhtimisel oleks võimalik korraldada struktureeritud andmete kogumine. ESG nõustamisest saab kasu kogu keskkond ja ühiskond ning ettevõtted saavad ESG aruandlusega seonduvalt korraldada ümber oma strateegiat, mis aitaks neid lähemale jätkusuutlikule ettevõtlusele. ESG aruandlus on hetkel uus teema, kuid lähitulevikus on sellest saamas uus normaalsus, aitamaks tervel ühiskonnal elada kestlikumalt.

Võtmesõnad: ESG aruandlus, CSRD, auditeerimine, nõustamine, Big 4

SISSEJUHATUS

2023. aasta alguses jõustus Euroopas äriühingute kestlikkusaruandluse direktiiv, mis näeb äriettevõtetele ette kohustuslikku mitte-finantsaruande koostamist. Direktiiv käivitub etapiviisiliselt ja esimesed kohustuslikud aruanded tuleb esitada 2024. finantsaasta kohta. ESG aruanne ehk mitte-finantsteavet sisaldav aruanne hindab ettevõtte mõju ühiskonnale ja keskkonnale ning annab teavet ettevõtte sidusrühmadele, võimaldades seeläbi ettevõtte enda väärtust suurendada.

Ettevõtete jaoks on ESG uus asi ning äriühingud vajavad esimestel aastatel aruannete koostamise ja strateegia kavandamisega spetsialistide abi. Professionaalseid ärikonsultatsioone pakkuvad ettevõtted on loonud endale eraldi ärisegmendi ESG näol, pakkudes ettevõtetele selle teemalist nõustamisteenust ja varsti ka auditeerimisteenust, kuna koostatud aruanded on kohustatud läbima audiitorkontrolli.

Ettevõtete ja investorite huvi ESG vastu üha kasvab. Samuti ootavad pangad ja regulaatorid, et edastatud aruanded oleksid koostatud võrreldavate standardite alusel, selleks aga ei piisa ainult jätkusuutlikkuse aruande koostamisest ning ettevõttesse ESG ametikoha loomisest. Tuleb luua ühised tööpõhimõtted, muudatusi juhtida, tarneahelat mõõta, kaasata huvigruppe ning seada eesmärgid, mida on teaduslikult tõestatud. (Tamm, 2022)

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada Big 4 ettevõtetes töötavate ESG spetsialistide/audiitorite arvamus ESG olulisusest, kitsaskohtadest, hetkeolukorrast ning arengu perspektiividest.

Bakalaureusetöö ehitati üles järgnevatele uurimisküsimustele:

1. Milliseid väljakutseid näevad ESG spetsialistid/audiitorid direktiivi rakendamisel?
2. Mil viisil on kasu ESG nõustamisest?
3. Millist lisaressurssi läheb tarvis ESG aruandlusega seonduvale auditile?
4. Kuidas hindavad ESG spetsialistid/audiitorid ESG mõju ettevõtetele?
5. Millised on suurimad puudujäägid ESG aruandluses?

Bakalaureusetöö eesmärgi saavutamiseks täitis autor järgnevad ülesanded:

1. Uuris põhjalikult ESG teemalist teaduskirjandust ning viis end kurssi erinevate teemaga seonduvate raamistike, standardite ja direktiividega.
2. Valis välja ning võttis kontakti intervjuueeritavatega. Viis läbi intervjuud ning transkribeeris helisalvestused.
3. Analüüsis saadud andmeid ning tegi järeldused toetudes kolmele teemaplokile.

Töö empiiriliseks osaks valis autor kvalitatiivse uurimismeetodi ja viis läbi poolstruktureeritud intervjuud Big 4 ettevõtetes töötavate ESG esindajatega. Poolstruktureeritud intervjuu tüüp on antud uurimuse puhul sobiv valik, võimaldades küsida lisaküsimusi, muuta küsimuste järjekorda ning intervjuud suunata.

Bakalaureusetöö koosneb kahest osast. Esimeses peatükis antakse ülevaade ESG teoreetilisest käsitlusest ja teine peatükk keskendub meetodikale, andmete analüüsile ja järeldustele.

1. ESG TEOREETILINE KÄSITLUS

1.1. ESG mõiste ja päritolu

Jätkusuutlikkuse mõiste tõi alates 1970ndatest aastatest majandusmaailma mõttelaadi uue paradigma - varasemalt keskendudes vaid kasumi saamisele, oli uue väljavaate sõnumiks esile kutsuda oleviku vajaduste rahuldamist jättes tulevastele põlvetele võimekuse neil oma vajadustele vastata. Jätkusuutlikkuse termin on ajas muutunud, tähendades täna integreeritud lähenemist sidusrühmadele, mil pikas plaanis majanduskasv, sotsiaalne heaolu ja keskkonna kaitse on teineteisest sõltuvad ja tingitud. 1990ndatel alguse saanud korporatiivsest jätkusuutlikkuse liikumisest (*Corporate Sustainability movement*) kasvas hilistes 2010ndates (kuni tänaseni) proaktiivne liikumine, mida lühendatult inglise keeles kutsutakse ESG (*Environmental Social Governance*). Termin hõlmab endas keskkonnaalast, sotsiaalset ja juhtimistava kontsepti, keskendudes nii keskkonna ja sotsiaalsete võtmetegurite mõjule ning juhtimisstruktuuridele, et maksimeerida sidusrühmade heaolu. (Vasiu & Bratu, 2022) Ettevõtete seas võib tuttavam olla väljend CSR (*Corporate Social Responsibility*) ehk ettevõtte sotsiaalne vastutus. CSR on kontseptsioon, mille kohaselt ettevõtted kujundavad sotsiaalselt vastutustundlike praktikate või tegevuste läbi positiivset mõju sotsiaalsetele ja keskkonnalastele probleemidele (WHO..., 2023). CSR kontseptsioonist arenes välja ESG investeerimine (MacNeil & Esser, 2022).

ESG arengukäik sai hoo sisse kui 2015. aastal Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) Peaassamblee lõi ülemaailmse kestliku arengu tegevuskava aastani 2030, sisaldades 17 SDG-d (*Sustainable Development Goals*) ehk säästva arengu eesmärki, millele sümbioosina nähti ette ka aruandlussüsteemi eesmärkide saavutamise jälgimiseks. 2016. aastal allkirjastati Pariisi kliimakokkulepe. (PwC, 2020) Pariisi kokkuleppe eesmärgiks on kliimamuutuste leevendamine ja heitkoguste suurenemise peatamine, põhieesmärgiga hoida globaalne keskmine temperatuuri tõus alla 2 °C võrreldes tööstusrevolutsiooni eelse ajaga (Keskkonnaministeerium, 2023.) 2019. aastal avaldas Euroopa Komisjon Euroopa roheline kokkuleppe, mille eesmärgiks on vähendada kasvuhoonegaaside heidet aastaks 2030 vähemalt 55% võrreldes 1990. aastaga, istutada Euroopa

Liidus 3 miljardit puud aastaks 2030 ning saada esimeseks kliimaneutraalseks maailmajaoks aastaks 2050 (Euroopa ..., 2023).

Euroopa Komisjon on koostanud laiahaardelise kava edendamaks jätkusuutlikku majandust, samal ajal täites oma eesmärgi ning saavutada süsinikuneutraalsus Euroopas 2050. aastaks. 2018. aastal loodud 10-st punktist koosnev säästva majanduse arengukava (SFAP) eesmärk on maandada ESG-ga seotud finantsriske, püüdes kapitalivooge suunata jätkusuutlike algatuste poole. (Frecautan & Nita, 2022)

Euroopa Liidu ESG raamistik koosneb kolmest peamisest osast (Frecautan & Nita, 2022):

1. Mittefinantsteabe avalikustamine
2. Euroopa Liidu Taksonoomia
3. Toodete märgistamine

Euroopa Liit on kestliku ettevõtluse ja keskkonna loomiseks teinud mitmeid regulatsioone. Järgnevalt on autor käsitlenud erinevaid Euroopa Liidu kestlikkuse direktiive ja Euroopa Liidu taksonoomiat.

1.2. NFRD direktiiv

NFRD (*Non-Financial Reporting Directive*) ehk mitte finantsteabe avalikustamise direktiiv on üks esmaseid regulatsioone, mis kehtestas kohustusliku jätkusuutlikku reguleerimise teatavatele suurtele ettevõtetele Euroopa Liidus. Eesmärgiks avaldada mitterahalisi näitajaid sisaldavat teavet nende jõupingutuste kohta, kaitsta keskkonda, tagada töökeskkonna mitmekesisust ning nõrgendada korrupsiooni ja altkäemaksu juhtumeid. (Frecautan & Nita, 2022) NFRD sunnib ettevõtteid astumaks sammu edasi senisest vabatahtlikust raporteerimisest ja püüab selgitada, millist teavet on tarvis esitada, et muuta tegevust jätkusuutlike eesmärkide osas läbipaistvamaks (Villiers & Alvarez-Vega, 2022). Direktiiv on suurendanud ettevõtete sotsiaalse vastutuse läbipaistvust ja sooritust (Cuomo *et al.*, 2022). NFR direktiiv on tõestanud, et mõjutab üleüldiselt jätkusuutlikku raporteerimise kvantiteeti ja kvaliteeti (Ottenstein *et al.*, 2021). Ungari börsiettevõtetele baseerunud uurimuses leiti, et NFRD omab mitte finantsteabe raporteerimisel

mõõdukat mõju, suurendades raporteerimise kvaliteeti madalalt tasemelt keskmisele (Lippai-Makra *et al.*, 2022).

NFRD kehtib suurtele avaliku-huvi üksustele, kel on enam kui 500 töötajat, praeguseks on Euroopa Liidus selliseid ettevõtteid ca 11 700, nende hulgas pangad, kindlustusandjad. (European Commission, 2023)

NFRD järgi on ettevõtted kohustatud jagama järgmist mittefinants teavet, sisaldades järgmist (EL direktiiv 2014/95/EL p 7, p 19):

- Keskkonnalane teave - ettevõtte praegused ja prognoositavad mõjud keskkonnale ning vajaduse korral tervisele ja ohutusele, taastuva ja taastumatu energia kasutamise kohta, kasvuhooenergia heite, vee kasutuse ja õhusaaste kohta.
- Sotsiaalsed huved ja töötajate kohtlemine – sooline võrdõiguslikkus, Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) põhikonventsioonide rakendamine, töötingimused, sotsiaaldialoog, töötajate teavitamis- ja nõustamiskorra järgimine, ametiühingute õiguste austamine, tööohutus ja töötervishoid, dialoogid kohalike kogukondadega sh meetmed kogukonna kaitseks ja arenguks.
- Inimõiguste austamine – teave inimõiguste kuritarvitamise vältimiseks.
- Korruptsiooni vastasus ja altkäemaksu andmine sh korruptsiooni vastu võitlemise mehhanismide kohta.
- Juhtkonna mitmekesisus (vanus, sugu, hariduslik ja ametialane taust).

NFRD direktiivi rakendamine on toonud kasu, kuid direktiiv pole täiuslik, seetõttu on loodud uus direktiiv CSRD, mille esimesed raportid valmivad 2025. aastal.

1.3. CSRD direktiiv

Äriühingute kestlikkusaruandluse direktiiv (*CSRD – Corporate Sustainability Reporting Directive*) jõustus 5. jaanuaril 2023. aastal eesmärgiga tugevdada sotsiaalset ja keskkonnaalast reeglistikku, mida ettevõtted peavad hakkama raporteerima. Uus reeglistik tagab investoritele ja aktsionäridele informatsiooni kättesaadavuse, et tagada investeerimisega üleskerkivad riskid kliima muutusest ja teistest jätkusuutlikkusega seonduvatest teemadest. Direktiiv puudutab ca 50 000 Euroopa ettevõtet. Esimesed ettevõtted (avaliku huvi üksused) peavad raportid esitama

2024. aasta kohta ehk raportid tulevad avalikuks 2025. aastal. Raportid tuleb koostada vastavalt ESRS-le (*European Sustainability Reporting Standards*) ehk Euroopa säästva arengu aruandlusstandarditele. Esmased raportite kavandid on koostanud EFRAG (*European Financial Reporting Advisory Group*) ehk Euroopa finantsaruandluse nõuanderühm. CSRD näeb ette, et jätkususuutlikkuse raportite auditeerimine on kohustuslik, täpselt samuti peavad raportid olema digitaliseeritud. Seni kuni CSRD kohustus pole kätte jõudnud kehtib mittefinantsaruandluse direktiiv NFRD. (European Commission, 2023)

Kestlikkusaruanne ehk ühiskondliku mõju raport esitatakse kokkuvõtlikult majandusaastaruande tegevusaruandes möödunud aasta kohta, võttes kokku ettevõtte ärimudeli mõjud kestlikkusele ja hinnates väliste kestlikku tegurite mõju ettevõtte tegevusele. Kesktlikkusaruanne teeb ettevõtte läbipaistvamaks ning annab laialdasema ülevaate kõikidele sidusrühmadele ettevõtte käekäigust. (PwC, 2023)

ESG kolm standardit hõlmavad endas järgmisi tegureid (PwC, 2023):

Keskkonnastandardid (E) – kliimamuutuste leevendamine ja kohanemine, saaste vähendamine, vee ja mereressursside kaitse, elurikkuse ja ökosüsteemide kaitse, materjalikasutus, ringmajandusele üleminek.

Sotsiaalstandardid (S) – väärtusahela töötajad, kogukond, tarbijad, lõppkasutajad.

Juhtimisstandardid (G) – valitsemine, riskijuhtimine, sisekontroll, ärietika.

2025. majandusaasta kohta peavad raporti esitama suurettevõtted. Sinna alla kuuluvad ettevõtted, kelle kohta on ületatud aruandekuupäeva seisuga kaks näitajat kolmest järgnevast (Soosalu & Kannistu, 2022):

- „250 töötajat
- Müügitulu 40 miljonit
- Varade maht 20 miljonit“

CSRD direktiiv kohaldub ESG aruande esitamise osas järk-järgult, mis näeb ette 2024. aasta kohta esitavad aruande avaliku huvi üksused (500 ja enam töötajat), 2025. majandusaasta kohta peavad aruande lisaks eelpool mainitule esitama ka suurettevõtted ning 2026. majandusaasta kohta lisaks kõigile eelnevale kõik börsil noteeritud väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted. (Kannistu & Soosalu, 2022) Võrdlus NFRD ja CSRD vahel on välja toodud tabelis 1.

Avaliku huvi üksuseks peetakse Eesti Audiitortegevuse seaduse järgi äriühingut: mille väärtpaberitega on lubatud kaubelda reguleeritud väärtpaberiturul väärtpaberituru seaduse tähenduses; mis on krediidasutus krediidasutuste seaduse tähenduses; mis on kindlustusandja kindlustustegevuse seaduse tähenduses (AudS §13 lg 1-3).

Tabel 1. NFRD ja CSRD nõuete võrdlus

	NFRD	CSRD
Kohaldub	finantsaastast 2018-...	alates 2024. finantsaastast
Kellele kehtib	suured avaliku huvi üksused üle 500 töötajaga: <ul style="list-style-type: none"> • börsiettevõtted • pangad ja kindlustusandjad 	kõik suured ettevõtted, kel täidetud 2/3 kriteeriumist: <ul style="list-style-type: none"> • >250 töötajat • 40 miljonit käive • 20 miljonit varade maht
Ettevõtete hulk	kehtib ca 11 600 ettevõttele	kehtib ca 49 000 ettevõttele, kattes 75% EL ettevõtete käibest
Nõuete skoop	<ul style="list-style-type: none"> • keskkonnakaitse; • sotsiaalne vastutustundlikkus ja töötajate kohtlemine; • inimõiguste väärtustamine; • korrupsioonivastastus ja altkäemaksu andmine; • ettevõtte juhtkonna mitmekesisus 	<ul style="list-style-type: none"> • topelt materiaalsus: jätkusuutlikkuse riskid + ettevõtte mõju ühiskonnale ja keskkonnale; • väärtusahela ja immateriaalse vara avalikustamine; • raport kooskõlas EL Taksonoomia ja SFDR-iga (<i>Sustainable Finance Disclosure Regulation</i>); • 1,5°C kliima stsenaariumi järgimine
Auditeerimine	Enamus riikidele pole kohustuslik	Piiratud kindlust andev
Formaat	Pole reguleeritud – peamiselt veebipõhine/PDF	Elektrooniline formaat (HXTML)

Allikas: Leaders Arena ... (2023); autori koostatud

CSRD tulekuga on suurimad muutused võrreldes NFRD-ga: CSRD hõlmab suuremal hulgal ettevõtteid, laiendatud nõuded sh topelt materiaalsus, auditeerimiskohustus ja formaat.

1.4. Euroopa Liidu Taksonoomia

Euroopa Liidu Taksonoomia on vahend klassifitseerimaks, määrates kas majandustegevus on jätkusuutlik või mitte. Taksonoomia on loonud ühesed standardid hoidmaks ära rohepesu. Taksonoomia kehtib finantsturu osalistele: 1) kes pakuvad finantstooteid Euroopa Liidus; 2) kõikidele suur ettevõttele, kes kuuluvad NFRD alla; 3) Euroopa Liidule ja selle liikmeriikidele, mis puutub avalike regulatsioonide, standardite või rohemärgistusega võlakirjade loomisesse. (Frecautan & Nita, 2022)

18. juunil 2020 tegi Euroopa Parlament ja Nõukogu määrusega (EU) 2020/852 fundamentaalse sammu Euroopa kliima ja energiaeesmärkide saavutamiseks. Taksonoomia määrus käsitleb kestlike investeeringute hõlbustamise raamistikku ja näeb ette võrdsete võimaluste loomist ettevõtetele, investoritele ja poliitikakujundajatele jätkusuutliku rahastamise juurdepääsuks, pakkumiseks ja jälgimiseks. (de Oliveira Neves, 2022) Määruses on välja toodud 6 keskkonnanäesmärki, mille fookuses on põhimõte, et keskkonناسäästlik majandustegevus peab silmapaistvalt kaasa aitama vähemalt ühe eesmärgi saavutamisele, seal juures kahjustamata ühtegi teist eesmärki. (European Commission, 2022)

Määruses (EU 2020/852 art 9) välja toodud kuus eesmärki on:

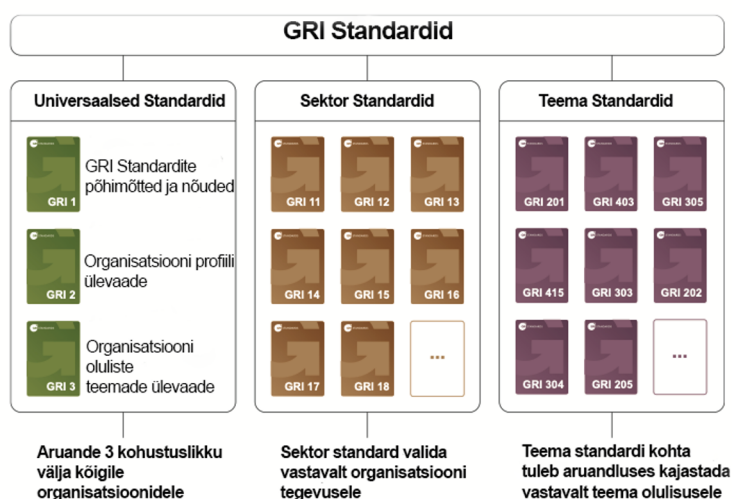
- a) „kliimamuutuste leevendamine;
- b) kliimamuutustega kohanemine;
- c) vee ja mereressursside kestlik kasutamine ja kaitse;
- d) üleminek ringmajandusele;
- e) saastuse vältimine ja tõrje;
- f) elurikkuse ja ökosüsteemide kaitse ja taastamine.“

Hetkel on aruandluse jaoks loodud ettevõtetele mitmeid erinevaid standardeid, iga ettevõtte saab ise langetada otsuse, milline on temale kõige sobivam standard. Tulevikus soovitakse kasutada ühest standardit, et saadud andmed oleksid ettevõtete põhiselt võrreldavad. Järgnevas alapeatükis käsitleb autor Euroopa Liidu siseseid ja ülemaailmseid standardeid.

1.5. ESG aruandlus ja kehtivad standardid

Jätksuutlikkuse standardite ja raamistike rohkus ning erinevad lähenemisviisid kujutavad ohtu rohepesu kasvule (de Silva Lokuwaduge & De Silva, 2022). Järgnevalt tutvustatakse GRI-d, CSRS-i ja IFRS-i loodavaid standardeid.

GRI (*Global Reporting Initiative*) ehk ülemaailmne aruandlusalgatus on iseseisev rahvusvaheline organisatsioon, mis võimaldab ettevõtetel ja muudel organisatsioonidel kasutada globaalselt ühest keelt väljendamaks oma mõjuulatust (GRI, 2023). Tootmisettevõtete seas läbi viidud uuring tõestas, et GRI kasutusele võttes suureneb ettevõtte väärtus (J. *et al.*, 2023). ESG raporteerimisel GRI standardeid kasutavad ettevõtted saavutavad suurema tõenäosusega paremad tulemused süsiniku vähendamisel, sest nad kehtestavad rohkem ennetatavamad süsinikdioksiidi strateegiaid ja poliitikad, teevad keskkonna investeringuid ja kaasavad sidusrühmi (Luo & Tang, 2022). Aruandlusprotsessi toetavad kolm standardite seeriat: GRI teemastandardid, GRI sektorstandardid ja GRI universaalsed standardid. Standardid on mõelnud kõikidele organisatsioonidele olenemata suurusest ja ettevõtte asukohast, et anda organisatsiooni mõjudest teada usaldusväärsel viisil, mis on ajas võrreldav ning samastatavad teiste organisatsioonidega. Avaldatud teave võimaldab organisatsioonil hinnata oma poliitikaid ja strateegiat eesmärkida seadmiseks. GRI standardid sisaldavad kohustuslikke nõudeid ning soovituslikke osasid, mille esitamine on organisatsioonile vabatahtlik. (A Short ... 2023) Joonis 1 illustreerib GRI standardite jagunemist.

Joonis 1. GRI Standardite jagunemine
Allikas: (A Short ... 2023)

Universaalsed standardid kehtivad kõikidele organisatsioonidele ning need jagunevad kolmeks osaks: GRI1, GRI2 ja GRI3. Esimese osa all tuuakse välja standardite eesmärk, selgitatakse lahti kriitilised mõisted ning juhendatakse standardeid kasutama, samuti tuuakse välja kõik nõuded, millele organisatsioon peab täitma, et aruanne oleks kooskõlas GRI standarditega. Rõhutatakse mõistete täpsust, tasakaalu ja kontrollitavust, mis on kvaliteetse aruandluse alustalaks. Teine osa läbivaade organisatsiooni profiilile ning kirjeldamaks mastaapi, et luua konkreetse ettevõtte kontekst ning seeläbi mõjudest aru saada. Universaalsete standardite kolmas osa on kirjeldamaks, milliseid teemasid peab ettevõtte oma tegevuse juures kõige olulisemaks, kirjeldab sektorstandardite kasutamist ning oluliste teemade loendit ning nende kasutamist. (A Short ... 2023)

Sektorstandardid on jaotatud 40-ne erineva sektoripõhiselt ning nende eesmärgiks on suurendada organisatsioonide aruandluse kvaliteeti ja järjepidevust. Sektori põhiselt on loetletud teemad, mis on suuremal määral olulised antud sektori organisatsioonide jaoks. Iga sektorstandard algab ülevaatega sektori omadustest, tegevustest ja ärisuhetest, mis on mõjudega soetud. Sektorstandardite põhisektsioon koosneb sektori olulisematest teemadest, kus ükshaaval on iga teema lahti seletatud. (*ibid*)

Teemastandardid hõlmavad konkreetse teema kohta käsitletavat infot ning need saab iga organisatsioon ise valida vastavalt olulisusele. Siia alla kuulub prügi, töötervishoid ja turvalisus, maksud jm. Iga teemastandardi juures avalikustab ettevõtte oma tegevuse ning kirjeldab kuidas käsitletakse kaasnevaid mõjusid. (*ibid*)

Peale seda kui 2021. aastal avalikustas Euroopa Komisjon CSRD ettepaneku, mis kohaldas ettevõtetele nõude raporteerida vastavalt ESRS-ile, määras komisjon ESRS-i tehniliseks nõuandjaks ja välja töötajaks EFRAG-i. 2022 aasta lõpus avaldati 12 näidisstandardite kavandit, mis on läbivaatusel ning tagasisidestamisel ning lõplikud ESRS standardid jõustuvad 2023. aasta juunis. (EFRAG, 2023) ESRS on välja töötatud olemasolevatele raamidele põhinedes. Standardi kujundamises on arvesse võetud Euroopa rohelepet ning olemasolevaid EL raamistike nagu Euroopa Liidu Taksonoomia ja SFRD-d (*Sustainable Finance Disclosure Regulation*), arvesse on võetud TCFD (*Task Force on Climate-Related Financial Disclosures*) soovitusi ning paljud avalikustamise nõuded baseeruvad GRI välja töötatud standarditele või soovitudele, samuti tehakse rahvusvahelist koostööd ISSB-ga (*International Sustainability Standards Board*), et saavutada koostalitavust ja maksimeerida koolduvus IFRS-i (*International Financial Reporting*

Standards) jätkusuutliku avalikustamise standarditega. (KPMG, 2022) 2022. aasta novembri seisuga on kõikide standardite peale kokku vaja esitada 1144 andmepunkti (PwC, 2023). Tabelis 2 on toodud välja ESRS-i standardite jagunemine teemade kaupa, kokku 12 standardit (2 üldist, 5 keskkonna, 4 sotsiaalset, 1 valitsemise).

CSRD nõuab kahekordset olulisust, mis viitab kahele materiaalsuse dimensioonile – finantsilisele ja mõjukusele. Ettevõtted peavad hindama olulisust mõlemas dimensioonis ning raporteerima sündmused, mis on sellele vastavalt olulised. (KPMG, 2022) Topelt olulisus on loodud võimaldamaks ettevõtetel kujundada ümber oma jätkusuutlikkuse praktikaid võttes arvesse sidusrühmade huve ja ühildades seda investorite omaga (Delgado-Ceballos *et al.*, 2022).

Tabel 2. ESRS standardid

Üldised	Keskkond	Sotsiaal	Juhtimine
ESRS 1 üldised põhimõtted	ESRS E1 kliima muutus	ESRS S1 töajõud	ESRS G1 äriline käitumine
ESRS 2 strateegia, juhtimine, olulisuse hindamise nõuded	ESRS E2 reostus	ESRS S2 töajate väärtusahel	–
–	ESRS E3 vee ja mereressursid	ESRS S3 mõjutatud kogukonnad	–
–	ESRS E4 bioloogiline mitmekesisus ja ökosüsteemid	ESRS S4 tarbijad ja lõppkasutajad	–
–	ESRS E5 ressursside kasutus ja ringmajandus	–	–

Allikas: EFRAG 2023; autori koostatud.

Kuigi Euroopa on läinud oma teed ning loodav ESRS standard on ühtlustamaks Euroopa ESG aruandlust, on IFRS loomas ülemaailmset standardite kogumit ning selle jaoks loodi ISSB.

ISSB on iseseisev, erasektori üksus, mis arendab ja kiidab heaks IFRS-i SDS-i (*Sustainability Disclosure Standards*). ISSB tegevus toimub IFRS-i järevalve all. ISSB loodi 2021. aastal jätkusuutlike standardite vajaduse tõttu ning selle vastutada on kõik tehnilised aspektid. ISSB roll on välja töötada tehniline agenda, ette valmistada ja välja töötada SDS ja selle avalikustatavad

kavandid. (IAS Plus, 2023) ISSB on võtnud kohustuseks tugineda SDS-i välja töötamisel olemasolevale SASB standardile ning soovitab kuni SDS-i välja tulekuni ettevõtetel kasutada SASB standardit (Nelson, 2022).

SASB (*Sustainability Accounting Standards Board*) on loodud 2011. aastal, et olla ettevõtetele teejuhiseks investoritele suunatud jätkusuutlikkuse avaldamises. 2022. aastal konsolideeriti SASB IFRS-i ühingu alla, mille suureks ambitsiooniks on saada globaalseks standardi loojaks jätkusuutliku informatsiooni avaldamises finantsturgudel. 2021. aasta G250 (250 maailma suurimat ettevõtet müügitulu järgi) hulgast kasutavad SASB-i 49% ettevõtetest ehk peaaegu pooled. Ameerika ettevõtetest üle poole kasutavad SASB standardeid, enamus neist asuvad Ameerika Ühendriikides või Kanadas. (KPMG International, 2022)

1.6. Kaasaegsed ESG teemalised uuringud

2015. aastal ilmunud uurimus viitab ESG reitingu ja kasumi seosele, küll aga ei esine olulist kasumi seost ESG portfellis kõrge ja madala reitinguga ESG ettevõtete vahel (Halbritter & Dorfleitner, 2015).

2016. aastal läbi viidud investoruuringus selgus, et 82% vastanutest kasutavad ESG-st saadud informatsiooni, sest see on finantsiliselt oluline investeringu edukusele, samal ajal tõi väiksem osa investoreid välja, et nende jaoks on ESG eetiline vastutusala. Investorid tõid välja, et raportitest on kõige olulisem antikorrupsiooni, juhtkonna ja juhatuse, kliima muutuste, energia ja kütuse kasutamise kohta saadavalolev info. (Amel-Zadeh & Serafeim, 2017)

Investorite portfelli kokkupanekul on kaks peamist suunda, kuidas võtta arvesse ESG informatsiooni: positiivne ja negatiivne välja sõelumine. Positiivne meetod hõlmab endas parimate näitajatega ettevõtetesse investeerimist. Negatiivne meetodi puhul sõelutakse välja ebaetilised ja ebamoraalsed aktsiad ning sellele järgnevalt kõige nõrgemate ESG näitajatega aktsiad. Kõige kasulikumaks peavad investorid kombineerides positiivse sõelumise, integratsiooni aktsiate hindamisega ning aktiivse omamise. (*Ibid.*)

COVID-19 järgselt Hiinas läbi viidud uurimuse tulemused tõestasid, et ESG tootlikkus vähendab kriisi ajal finantsriski ning kõrge ESG tootlikkusega portfoolid edastavad üldiselt madala tootlikkusega portfoolid (Broadstock *et al.*, 2020).

2020. aastal uuriti seost auditeerimata ja auditeeritud ESG aruannete vahel. Uurimuses leiti, et aruanded, mida ei auditeerita, nende ESG skoor halvenes statistiliselt oluliselt. Samas uurimuses tõestati, et ESG skoori usaldusväärsus võib saada kasu sõltumatu osapoole auditeerimisest, avaldades kindlustunnet ettevõtte ESG teabe kvaliteedile. (Del Giudice & Rigamonti, 2020)

2020. aastal uuris Armstrong (2020) ESG ja eetika vahelisi seoseid. Eetilised küsimused, mis lähtuvad kolmest ESG aspektist on toodud järgnevalt tabelis 3.

Tabel 3. ESG ja eetika vahelised seosed

ESG teemad	Eetilised küsimused
Keskkonna aspekt	Kuidas me reageerime kliimamuutusele? Kuidas me käitleme jäätmeid? Kuidas me käitleme vett?
Sotsiaalne aspekt	Kuidas me tegeleme vaesusega? Mis staadiumis öelda töötajatele, et ettevõtte suletakse ning inimesed kaotavad oma töö? Kui inimesed paluvad ja on nõus igasuguse töö tegemisega, siis kas maksta neile vähem kui on standard töötasu?
Juhtimise aspekt	Kas ettevõtte juhatus vastab oma juhtimisele? Kas ettevõtte juhatus toetab eetilist kultuuri? (väärtustab tulemust vastava hinnaga?) Millised käitumuslikke lükkeid tunnustatakse ettevõttes? Kuidas käiakse ringi vilepuhujatega?

Allikas: Armstrong (2020)

2021. aastal ilmunud PwC uuringus „PwC’s Global investor survey“ osales 325 investorit üle maailma. Ligi 80% uuringus osalenutest kinnitasid ESG-d kui olulist tegurit nende investeerimisotsuste tegemisel. Umbes 50% vastanutest on valmis loobuma ettevõtte rahastamisest, kui ESG meetmeid pole kasutusele võetud. 75% investorite arvates tasub ettevõtetele loobuda lühiajalisest kasumlikkusest, et tegeleda ESG teemadega. Samuti 81% vastanutest kinnitas, et saavutada eesmärged, on nad nõus vähenenud investeringutuluga kuid maksimaalselt 1 protsendipunkti võrra. Ülejäänud ei olnud nõus leppima tootluse vähenemisega. Uuringu käigus selgus ka mitmeid ESG kitsaskohti. Keskmiselt vaid 1/3 uuringus osalenutest kinnitas, et senine aruandluse kvaliteet on nende jaoks piisav. Teiste jaoks on pole ESG-ga seonduvaid näitajaid

võimalik ettevõtete põhiselt võrrelda, samuti kaheldakse ESG aruandluse asjakohasuses, usaldusväärsuses, õigeaegsuses, täielikus ja võrreldavas teabes, mida läheb tarvis otsuste langetamisel. Kui ettevõtted teevad astuvad ESG osas õigeid samme, on investorid neid nõus toetama, kuid sealjuures on oluline omada teavet ettevõtte pikaajalisest väärtusloomest, väljavaadetest ning ootamatutest riskidest. Läbipaistvus investoritele ja sidusrühmadele strateegia loomisest, aruandluse ümber tegemisest, tegevuste ümber kujundamisest ning uute tulemusteni jõudmisest loob usaldust ning pikaajalist jätkusuutlikku väärtust. (Chalmers et al., 2021)

Euroopa Komisjon väidab, et jätkusuutlikule ja rohemajanduslikule tegevusele üleminek läheb maksma kallimaks kui on avaliku sektori tegelik võimekus ning erasektori pingutus ja panus mängib siinkohal suurt rolli (Nelson, 2022). PwC koostatud uuringus „2022: *The growth opportunity of the century*“ tõi juhtidele välja 7 võtmetegevust, millele strateegilisest ja operatiivsest perspektiivist läheneda, et muutust luua ja tegutseda ettenägelikult (PwC Luxembourg, 2020):

- 1) Strateegia valik;
- 2) Järjepidevus;
- 3) ESG järgimine finantstoodetes ja -teenustes;
- 4) Andmete väljakutse lahendamine;
- 5) Riskide maandamine;
- 6) Investorite teavitamine;
- 7) Investeerimisringkondade koolitamine.

KPMG 2022. aasta uuringust „*Big shifts, small steps*“ on välja toodud, et 96% G250-st ettevõtetest raporteerib jätkusuutlikkuse või ESG teemadel. Uute mitte-finantsaruandlusega seonduvate regulatsioonide tulekuga loodetakse reitingute tõusu veelgi enam. 64% eelnevalt mainitud ettevõtetest teadvustavad kliima muutust kui riski oma äriks, kuid vähem kui pooled ettevõtted toovad välja sotsiaalsed ja juhtimist sisaldavad näitajad. Vähem kui pooled G250 ettevõtted toovad oma raportites teemaks bioloogilise mitmekesisuse vähenemise. Ülemaailmselt on GRI kõige domineerivam standard, kuid TCFD ja SDG on samuti laialt levinud meetmed jätkusuutlikkuse raporteerimisel. (KPMG International, 2022)

1.7. ESG aruandlus Eestis

Euroopa Investeeringuspank (EIB) on alates 2016. aastast koostanud uuringu (EIBS), mis keskendub Euroopa ettevõtetele ning annab ülevaate kuidas firmad tajuvad kliimariske, kuidas mõjutab see nende investeeringuid ning millised on peamised tegurid mõjutamaks nende otsuseid. Selle uuringu kohaselt asuvad Eesti ettevõtted Euroopa Liidu keskmisest tagapool. Uuringu järgi tekitab kliima muutus ettevõtete jaoks kaheksa riski: füüsilisi ja ülemineku riske. Füüsilised riskid on tingitud muutlikest ilmaoludest ning neid on ettevõtetel lihtsam jälgida ja mõista. Ülemineku riskid on vähem aimatavad kuna sõltuvad globaalsetest kohustustest vähendada majanduse sõltuvust fossiil kütustest. Iga Euroopa Liidu riigi kohta on uuringus loodud töölaud niisamuti ka Eesti kohta. Eesti töölaualt tuleb välja, et Eesti ettevõtted tajuvad füüsilisi riske suuremal määral kui EL keskmiselt, kuid ülemineku riskid on väiksemad. Firmad märkavad, et üleminek mõjutab nende mainet positiivses suunas, kuid tõdevad, et üleminek mõjutab nende nõudlust ja tarneahelat negatiivselt. Firmade osakaal, kes juba on või planeerivad oma investeeringuid suunata kliima riskide vastu võitlemiseks on väiksem kui EL-i keskmine. Kõige suuremaks takistuseks kliima investeeringute juures tuuakse välja personali kättesaadavust. Uuringu kohaselt on 14% Eesti ettevõtetest seadnud endale kliima eesmärgid, mis on 41% väiksem kui EL keskmine. 9% ettevõtetest on tööle võtnud eraldi inimese(d), tegelemaks kliima valdkonnaga, see on 23% väiksem kui EL keskmine. 41% ettevõtetest töid teemaks energiahinna mured ning 38% ettevõtetest on läbi viinud energia auditi. (European Investment ..., 2021)

Sustinere on alates 2017. aastast teostanud analüüsi Eesti 100 suurima ettevõtte majandusaasta aruande põhjal, et selgitada välja ESG aruandluse tase Eestis (Sustinere, 2023). Tuginedes Sustinere metoodikale on hea taseme piiri aluseks võetud 50%, mis näitab sisukat ja terviklikku lähenemist. 100-st ettevõttest on 21 ettevõtet ületanud 50% taseme, keskmine ettevõtete ESG raporteerimise tulemus on 23%, millest on järeldatud, et Eesti valmisolek direktiivi rakendamisel on toores. Siiski on saadud tulemused paremad naaberriikidest Lätist ja Leedust, kuid võrreldes välisturgudega on Eesti tase maha jäänud 2-3 korda. Kõigis kolmes Baltiriigis on 2021. aasta ESG auditeeritud aruandeid 1. 2022. aastal tehtud analüüsis 2021. aasta andmete põhjal on toodud välja peamised tulemused (Sustinere, 2022):

- 2/3 ettevõtetest raporteerivad ESG teemadel oma aruandes.
- 32% suurettevõtetest avalikustavad süsiniku jalajäljega seonduvaid andmeid, kuid puudub ühetaolisus, selgus ning metoodikad on kaheldavad.

- Ettevõtted, kes on varasemalt raporteerinud tulemusi tugeval tasemel on võtnud hoogu maha, küllap uute arengute valguses.
- Enim kajastatakse aruandes ühiskondliku mõju (S) teemat.
- 1/3 esitatud andmetest on numbrilised tulemusnäitajad, ülejäänud 67% kirjeldatakse tekstisiseselt.

Raamistikke ja olemasolevaid standardeid on nii ülemaailmselt kui ka Euroopa põhiselt mitmeid, samuti on valmimisel mitmed uued standardid. Selleks, et ettevõtted oskaksid teha enda jaoks sobivaima standardi valiku on professionaalseid äriteenuseid pakkuvad ettevõtted loonud ESG nõustamise näol uue äriiini. Samuti tasub tähelepanu juhtida asjaolule, et ESG aruannete usaldusväärsuses aitavad veenduda audiitorid, kes aruandeid tulevikus kohustuslikus korras kontrollima hakkavad. Teises peatükis on kirjeldatud tulemused ESG aruandluse hetkeolukorrast, arengu perspektiividest, auditeerimisest ja nõustamisest.

2. ESG ARUANDLUSE HETKEOLUKORD JA ARENGU PERSPEKTIIVID BIG 4 ETTEVÕTETE PILGU LÄBI

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada Big 4 ettevõtetes töötavate ESG spetsialistide/audiitorite arvamus ESG olulisusest, kitsaskohtadest, hetkeolukorrast ning arengu perspektiividest. Teises peatükis keskendub autor seatud eesmärgi täitmisele ja soovib seeläbi oma uurimisküsimustele vastused leida.

Töö empiiriline osa on jaotatud kolmeks alapeatükiks. Esimene peatükk keskendub CSRD direktiivile andes ülevaate hetkeolukorrast ning selgitades välja, kuidas suhtuvad direktiivi Big 4 ettevõtete ESG spetsialistid/audiitorid. Teine peatükk annab ülevaate ESG aruannete auditeerimisest ning kolmas peatükk spetsialiseerub ESG-le kui teenusliinile ning selle seisule ESG nõustamismaastikul praegu.

2.1. Uurimismeetod ja valim

Järgnevate peatükkidega soovib autor anda ülevaate ESG aruandlusega kaasnevast, sealhulgas käsitledes ESG aruandlusega seotud teenuseid nagu nõustamine ning auditeerimine.

Uurimismeetodina kasutab autor kvalitatiivset uurimismeetodit, käesoleva töö puhul pool viies läbi poolstruktureeritud intervjuud oma ala spetsialistidega. Poolstruktureeritud intervjuu on vestlus, mille käigus intervjuueerija teab täpselt, mida soovib teada saada ning on eelnevalt formuleerinud küsimused. Vestluse suund võib olla varieeruv sõltuvalt intervjuus osalejatest ja küsimuste järjekord pole kindlaks määratud. (Miles & Gilbert, 2005)

Autori eesmärk oli vestelda igast ettevõttest vähemalt ühe spetsialistiga. Eesmärk saavutati ning läbi viidi 4 intervjuud, ühest ettevõttest õnnestus intervjuu läbi viia kahe inimesega ehk kokku osales intervjuudes 5 inimest. Intervjuudes osalejatest 3 olid eestlased ning 2 lätlased, mis andis uurimusele pilgu ka Läti vaatenurgast ning Baltikumist. Intervjuude kestus oli minimaalselt 45 minutit kuni 1 tund. 4 intervjuueeritavaga tehti videokõne kasutades MStTeams keskkonda ning ühe

intervjueeritavaga kohtuti isiklikult. Kõik intervjueeritavad andsid nõusoleku intervjuu salvestamiseks. Intervjuude transkriptsioonid on leitavad lisa 3 alt.

Töö autori valimiks oli Big 4 ehk suur nelik, mis on neli suurimat äriteenuste ja konsultatsioonide pakkujat maailmas ning läbi viia intervjuu igast ettevõttest ühe oma ala spetsialistiga. Big 4 ettevõtete hulka kuuluvad KPMG (Klynvald Peat Marwick Goerdeler), EY (Ernst & Young), PwC (PricewaterhouseCoopers) ja Deloitte, kõik neli omavad Eestis esindust. Esialgse uurimuse kohaselt soovis töö autor intervjueerida vaid audiitoreid, et teada saada nende vaatenurk ESG-d puudutavast olukorrast, kuid töö käigus otsustas autor kaasata ka Big 4 kompaniide ESG spetsialiste, kes igapäevaselt teemas sees on, et saada parimat asjakohast ülevaadet ESG hetkeolukorrast. Järgnevalt on toodud välja intervjuus osalejad.

Intervjueeritav nr 1 – EY Läti kliima muutuste ja jätkusuutlike teenuse (CCaSS) senior konsultant. Osales intervjuus koos intervjueeritav nr 2-ga.

Intervjueeritav nr 2 – EY Eesti CCaSS assistent juht. Osales intervjuus koos intervjueeritav nr 1-ga.

Intervjueeritav nr 3 – KPMG Eesti Raamatupidamise ja aruandlusteenuste (IFRS, ESG, jätkusuutlikkus) juht, vandeaudiitor.

Intervjueeritav nr 4 – Deloitte Audit Latvia SIA, auditi juht, vandeaudiitor, FCCA, CIA.

Intervjueeritav nr 5 – PwC Eesti ESG valdkonna juht.

Intervjuu autor koostas kokku 14 küsimust (vt lisa 2) ning jagas need kolme osasse: ESG aruandlus ja CSRD direktiiv (8 küsimust), ESG nõustamine (4 küsimust) ning ESG aruannete auditeerimine (2 küsimust). Auditeerimisega seonduvaid küsimusi küsis autor eelkõige intervjuudes, kus intervjueeritavaks oli vandeaudiitor.

2.2. Intervjuude tulemused

Järgnevas kolmes alapeatükis analüüsib autor läbiviidud intervjuude tulemusi, hõlmates ESG aruandluse arengut, CSRD direktiivi, ESG aruannete auditeerimist ja nõustamist.

2.2.1. ESG aruandluse areng ja CSRD direktiivi jõustumine

Intervjuud sissejuhatava küsimusega soovis töö autor saada teada intervjuueeritavate hoiakut ESG aruandluse suhtes ning uuris kuidas on intervjuueeritavate hinnangul aruandlus aja jooksul muutunud ning kas toimunud muudatused on ootuspärased ja vajalikud. Intervjuueeritavate lähenemine antud küsimusele oli vägagi erinev, kuid saadud vastustest saab järeldada, et ESG aruandlus on liikumas õiges suunas ning tuleviku jaoks tehakse selle näol nii Euroopas kui terves maailmas suuri samme, ESG-st on saamas suunanäitaja. Mitmed vastajad tõdesid, et kui varasemalt on ESG aruandlus silmitsi seisnud altruistliku lähenemisega, aruandlust kasutati turundusmeetmena ning toimub rohepesu, siis need samad märksõnad on ka täna teemad, kuid näha on arengut - aruandluste kasvu ja püütakse tõsta aruandlus kvaliteeti.

Intervjuueeritav nr 5 on kirjeldanud ESG vajalikkust: „(...) me ju tegelikult ei ole harjunud rääkima ärist või ettevõtlusest sellisel kujul, et me oleme harjunud rääkima temast kui ainult siis tulugenereerijast ja, ja tööandjast ja ja võib-olla sellistest nagu lisandväärtustest, mida nagu ettevõtlus, kui, kui tegevusala üldse pakub, aga me oleme nagu jätnud täiesti tähelepanuta need nagu noh, ütleme siis enamjaolt negatiivse poole äri mõjus (...)“

Vastajad tõid välja, et kui varasemalt tekitas probleemi hulk küllaltki erinevaid standardeid ja raamistikke ning ettevõtted ei raporteerinud standarditele vastavalt ning sellest tulenevalt polnud aruanded võrreldavad, siis täna saab väita, et suurimad ettevõtted ülemaailmselt on peamiselt kasutusele võtnud GRI. Positiivne on see, et Euroopas vastu võetud CSRD ning sellega kaasnevad ESRS standardid on suures osas väga sarnased GRI-ga, mis tagab selle, et Euroopa ettevõtted (kes kuuluvad CSRD alla) saavad jätkata juba tuttava süsteemiga ning saadud andmed on selgelt võrreldavad.

Paraku tõdesid spetsialistid, et aruanded varieeruvad riigiti tugevalt. Nii Eesti kui kogu Baltikumi aruandlustase on veel väga nõrk ning ei ole tänasel päeval võrreldav meie naaberriikide Soome ja Rootsiiga. Samas rõhutati, et Euroopas töötatakse teema kallal väga tõsiselt ning soovitakse muutust luua. Mida arenenum on riik, seda parem on riigi arusaam ning teema tõstatus, samal ajal

kui arengumaad, kes on ühtlasi suurimad kasvuhoonegaaside tekitajad hoiavad ESG teemast kõrvale ning lükkavad tegutsemist edasi.

Intervjueeritav nr 2 tõi välja, et veel üks positiivne asi CSRD puhul on see, et direktiiv nõuab ühtset andmehaldusstandardit XBRL-i (sXtensible Business Reporting Language). XML-põhine infoedastusplatvorm on digitaalversioon raportitest, mida kasutatakse laialdaselt asendamaks traditsioonilisi paperil baseeruvaid raporte nagu PDF ja HTML. XBRL võimaldab kasutajatel jagada, analüüsida ja lisada infole olulist väärtust. (Ahmi & Mohd Nasir, 2019) Intervjueeritav nr 2 nägi XBRL-is suurt eelist investori jaoks, kelle jaoks võimaldab antud lahendus teha optimaalseid otsinguid, et leida enda jaoks just sobivate näitajatega ettevõtte.

Intervjueeritav nr 4 sõnul peab kasvuhoonegaase piirama palju kiiremal viisil, kui seda täna tehakse, kuid siin on kitsaskohaks valitsused. Valitsused pole praegu valmis vastu võtma selliseid ebapopulaarseid otsuseid, kuna majandusel ei lähe praegu hästi. Läti näitel kõrge inflatsioon, pangakriis ja sõja tõttu katkenud tarneahelad, ei võimalda valitsusel praegu kliima teemadele tähelepanu pöörata, jättes õhku küsimuse, millal on õige aeg teemaga tegeleda ning millal on juba liiga hilja.

Eelmise küsimuse vastustest käis osaliselt läbi standardite ja raamistike rohkus, siis järgmise küsimusega soovis autor teada saada, mil määral mõjutab see aruandlusprotsessi. Mitmed vastajad kinnitasid, et standardeid on tõepoolest palju ning vabatahtliku raporteerimise puhul on suurimaks komistuskiviks see, et ettevõtted on suhtunud sellesse üpriski kergekäeliselt ja loominguliselt, kirjutades aruandesse seda, mida ise soovitakse ning jättes välja selle, mida ei soovita avaldada. Ka selle vastuse puhul toodi välja GRI - paljud ettevõtted on valinud raporteerimise aluseks selle või järginud ÜRO SDG-sid. GRI puhul on samuti puuduseks see, et ettevõttel on ise võimalik valida soovitud teemad ning vältida ebasoodsaid teemasid, mis teeb aruandluse jällegi üsna valikuliseks ja kohati jutustavaks.

Suurimaks ESG etteheiteks on see, et kui finantsaruandluse puhul on ülemaailmselt väga selged standardid, nagu IFRS või lähtudes kohalikust raamist, siis ESG puhul seda veel ei saa väita. Euroopasse tuleva ESRS-i ja maailmas loodava IFRS-i jätkusuutlike standardite loomisega on lootused suured ning see peaks lahendama senised mured ning aruanded peaksid saama selgemad, täpsemad, ühtsemad ja struktureeritumad. Samuti toodi välja, et ka see võib osutada uueks

kitsaskohaks, kui Euroopa läheb loodavate ESRS standarditega ühte teed ja maailm IFRS-i näol teist teed, tarvis oleks ühist pingutust.

Kuna CSRD nõuded rakenduvad 2024. finantsaastale ehk raportid tuleb esitada 2025. aastal, siis tähendab see seda, et natuke rohkem kui poole aasta pärast peavad ettevõtted alustama andmete kogumisega, et raportites oleks infot mida kajastada. Autori järgmine küsimus oli sellest lähtuvalt, kas see on ettevõtete jaoks piisav ajaraam. Saadud vastustest võib järeldada, et aega justkui on, kuid ettevõtetele valmistab see selgelt raskusi ning arvatakse, et suur osa ettevõttest on siiski hiljaks jäänud, et raporteerimise jaoks piisavaid ettevalmistusi teha. Ettevõtete jaoks on raporteerimise aeg veel kaugel mägede taga, kuid reaalsus on see, et tööga peaks alustama kohe. Üks intervjueritav tõi välja, et oluline on ESG aruandlusega kuskilt otsast algust teha ning aeg selleks on väga hea, sest mida kaugemale lükatakse aruandluskohustust, seda vähem tõsiselt ettevõtted teemasse suhtuvad. Loomulikult, kuna aruandlus on kõigi jaoks uus asi, siis ei saa esimestel aastatel oodata suurepärase aruandluse kvaliteeti, kuid ka kvaliteet peaks eeldatavasti ajapikku tõusma.

Intervjueritavad mainisid ka esimeste aastate võimalikke leevendusi. Kuna CSRD mõjutab ettevõtteid väga suures osas, siis EFRAG on loonud leevendusi ehk standardi nõudeid, mida ei pea raporteerima koheselt vaid saab edasi lükata kuni 3 aastat, hõlmates informatsiooni nii oluliste mõjude, riskide ja võimaluste osas ettevõtte väärtusahelas (PwC, 2023). Intervjueritavate arvates teevad leevendused raportite õigeaegse esitamise võimalikuks. Üks intervjueritav tõi eraldi välja GHG (*Greenhouse gas*) ehk kasuhoonegaaside skoobid, viidates sellele, et GHG skoop 1 ja 2 info on ettevõttele kergelt kätte saadavad, kuid skoop 3 on palju keerulisem ning leevendusest on sel puhul suur kasu. Skoopide järgi on ettevõtte heited jagatud kahte osasse: otsesed ja kaudsed heitkogused. Otsesed heited moodustavad skoop 1 ja skoop 2 emissioonid ning sinna kuuluvad heited, mis on tekkinud raporteeritava ettevõtte tegevuse käigus või heited, mis on tekkinud ettevõtte tarbitavast energiast, aurust, soojusest või jahutusest. Kaudsete heidete alla käib skoop 3 ning selle moodustavad heited, mis ilmnevad ettevõtte väärtusahelas, näiteks ostetud toodete tootmine ja transport ning müüdüd toodete kasutusiga. (WRI & WBCSD, 2011)

Intervjueritav nr 3 kirjeldas ESG raporteerimist kui muutuste juhtimise harjutust, rõhudes sellele, et tegemist pole pelgalt andmete kogumisega vaid oluline on teemat ettevõtte jaoks lahti mõtestada – kellele ja miks see vajalik on – ja see võib omakorda organisatsioonis pingeid tekitada.

CSRD näeb ette ettevõtete järkjärgulist raporteerimist, mis tähendab, et alustavad suured ettevõtted ja aja jooksul tulevad väikesed ja keskmised börsi ettevõtted järgi. Autori järgmine küsimus oli sellest tulenevalt, kuidas eriala spetsialistid suhtuvad sellesse meetmesse. Kõik vastajad leidsid üheselt, et tegemist on väga loogilise ja mõistliku sammuga. Lisaks toodi välja, et kui esmased raportid on esitatud, saavad järgmised ettevõtted nende vigadest õppida ning ka sisu osas on millest eeskujuga võtta. Samuti nenditi, et kui järkjärguline lahendus poleks plaani võetud ning kõik ettevõtted oleksid pidanud aruande esitama 2024. aasta kohta, nagu algselt plaaniti, oleks see olnud ränk katsumus nii ettevõtetele kui ka ESG nõustajatele, teenusepakkujatele.

Kõikide intervjuude käigus kerkis esile, et ESG valdkonnas töötavaid inimesi, spetsialiste on kõvasti puudu, see pole ainult Eesti probleem vaid sama on ka ülejäänud Baltikumis, inimesi tuleb otsida väljastpoolt. Intervjueeritav nr 4 tõi välja, et ca 7 aastat tagasi oli sarnane olukord, kui vajati rahapesu tõkestajaid, selle ala spetsialiste polnud kusagilt saada ja need kes olid, said väga kõrget palka. Nüüd aastaid hiljem on need spetsialistid olemas ning intervjueeritav arvab, et ka sama asi toimub ESG spetsialistide puudusega – kus on nõudlus, seal on pakkumine. Ehk olgugi, et hetkel on keeruline nii ettevõtetele kui spetsialistidel tiimide laiendamisega ning tööjõu värbamisega, siis turul on sellel teemal praegu mitmeid koolitusi ja sertifikaate, mida saab omandada.

Eelnevalt olid vastanud toonud välja mõningaid ESG puudujäärke, siis järgneva küsimuse eesmärk oli teada saada, milliseid ohte näevad intervjueeritavad uue CSRD direktiivi rakendamisel. Autorile üllatuslikult varieerusid selle küsimuse vastused seinast-seina. Mõned intervjueeritavad rõhutasid, et CSRD näol on tegemist direktiiviga, mis tähendab, et see tuleb Eesti seadusandlusesse rakendada. Muret tekitab selle asjaolu juures see, et kas Eesti riik pöörab teemale ikka piisavalt suurt rõhku, et uus seadus õigeaegselt rakendada, sest praeguse seisuga tundub, et riik on antud teemast natuke maha jäänud. Mitmed vastajad tõid välja, et on suhelnud ministritega (Eestis ja Lätis) ning julgevad tuua välja kriitikanooli justkui ei võtaks nad ESG teemat tõsiselt. Oluline on, et selle teema puhul tuleks ühine eesmärk ülevaltpoolt, sest vaid nii jõuab see ka ettevõtetele ja mõjutab ühiskonda. Teisalt toodi välja, et ohuks on vigade tekkimine ja aruannete hilinemine ning börsiettevõteteid ei saa oma vigu lubada, sest sellega kaasneb märkusega audiitori otsus. Mitmeti toodi välja ka, et ohuks võib saada suur läbipaistvus, kuna ettevõtted on sunnitud avaldama ka väga sensitiivset infot, sest välja tuleb tuua kõik oma riskid ja võimalused seoses ESG-ga, kuid see info võib hoopis ettevõttega samas valdkonnas tegutsevatele anda suure konkurentsieelise. Intervjueeritav nr 5 näeb ohuna seda, et kui ettevõtte pole võimeline analüüsima oma äritegevust

selliselt, et selekteerida välja olulised ja mitte olulised teemad, siis võib juhtuda, et raporteeritakse kõvasti üle:

„(...) kogudki seda lihtsalt aruandluse tarbeks, mitte kuidagi ei kasuta seda informatsiooni tegelikult juhtimises, milleks võiks kasutada teda on ju, et sa nagu oma äri suunad, juhid tulenevalt siis sellest infost, mida sa sellest aruandlusest saad, et ta ei ole ainult väljapoole, vaid ta on nagu sissepoole vajalik tööriist ka.“

Selline suhtumine toob ettevõttele kaasa ebavajaliku halduskoormuse ning samuti tõestab seda, et ettevõtte ei ole jõudnud asja tuumani ning raporteerib valel eesmärkidel, mis ei ole asja mõte.

Järgnevalt küsiti intervjuueeritavatelt, kas nende arvates peaks ESG aruande koostamine olema kohustuslik kõigile ettevõtetele. Siinkohal on kõik vastajad ühel nõul - kõik ettevõtted ei peaks ESG teemal raporteerima, sest selle jaoks lihtsalt ei ole vajadust ega huvi. See ettevõtete piir, kellele on tulevikus raporteerimine kohustuslik, on hästi paika pandud. Samuti tõid vastajad välja, et suurete võtted peavad andmeid koguma kogu oma väärtusahela üleselt, mistõttu vähemal või suuremal määral mõjutab see ka väiksemaid ettevõtteid. Üks vastaja tõi lisaks välja, et väiksemate ettevõtete puhul raport pole kindlasti vajalik, kuid majandusaasta aruandes võib siiski välja tuua, kuidas ettevõttes riske leevendatakse ning panustatakse ESG-sse.

Järgmise küsimusega uuris autor, millisena näevad intervjuueeritavad ESG kasutegurit ning kes on suurimad kasusaajad. Ka järgnevate vastustega võib väita, et vastajatel oli erinevaid lähenemisi, kuid laias laastus võib järeldada, et suurimat kasu ESG-st saab terve ühiskond, keskkond, inimene. Intervjuueeritav nr 2 arvates on ESG kasutegur suuresti seotud tarbijaga:

„Ma tahaksin väga öelda, et meie kes me ostame tooteid või tarbime teenuseid, siis meil oleks selle üle mingigi läbipaistvus, kellelt me ostame ja mida me tegelikult ostame ja nii edasi, see on kõige idealistlikum versioon, mida mina arvan, miks või kuidas me sellest kasu võime saada.“

Samas nentis intervjuueeritav, et siinjuures on oluline, et valitsus korraldaks avalikke teavitusi ja kampaaniaid, et viia tarbijaid üldse teemaga kurssi ning õpetada neid jätkusuutlikkuse raporteid enda jaoks ära kasutama, sest hetkeseisuga on väga väikene hulk tarbijaid teemaga kursis ning vastasel juhul oleks kasu vaid B2B (*business-to-business*) ehk ärielt ärile lähenedes.

Intervjueeritav nr 3-e jaoks on suurimaks kasuteguriks see, et ettevõtted muutuvad jätkusuutlikumaks: „(...) alguses võib olla selline kerge oht, aga ta viib pikas perspektiivis ikkagi pigem, ma arvan, kasumi kasvamiseni ja konkurentsivõime kasvamiseni.“ Samuti tõdes intervjueeritav, et ESG mõjutab ka töökeskkonda ja -kultuuri töötajate jaoks ning investorid võtavad otsuste langetamisel arvesse ESG kriteeriumeid:

„(...) ettevõtted, kes üritavad kapitali kaasata, siis nende jaoks on ka väga oluline ja väga kasulik ESG-d ikkagi natuke avalikustada, sellega tegeleda, sest see muudab lihtsalt nendesse investeerimise atraktiivsemaks. Ja pankadelt ka laenu on tulevikus lihtsam saada, kui on näha ESG-ga tegeletakse.“

Intervjueeritav nr 5 kirjeldas ettevõtete kasu järgnevalt:

„Aga lisaks sellele võidavad väga paljud ettevõtted, kes tegelikult saavad aru, et tulevik on jätkusuutlik või kestliku äri päralt, et neil ei ole enam nagu võimalust teha äri, mis nendesse raamidesse ei mahu. (...) finantsjätkusuutlikkus ja siis see keskkonna või sotsiaalne jätkusuutlikkus, et nad on ikkagi nagu väga selgelt täna noh, samasuunalised, et, et raske on rääkida ühest ilma pööramata teisele tähelepanu ja tegelemata teise valdkonnaga.“

Esimese ploki viimane küsimus oli suunatud olevikule ning sellele, mis on ESG aruandluse puhul täna hästi ning mida oleks tarvis muuta. Selle küsimuse puhul tõid intervjueeritavad välja, et hästi on see, et ESG aruandlust tehakse ja see on õige asi, millega tegeleda, samamoodi kiideti kõiki, kes juba praegu raporteerivad vabatahtlikkuse alusel ning on ESG integreerinud sisse oma strateegiasse. Samuti tõdes üks vastaja, et ka väikesed sammud on olulised ning iga ettevõtte võiks oma töötajate tasandil kollektiivi harida – näiteks tulede kustutamine peale töölt lahkumist. Olgugi, et enamjaolt on Eestis aruandlus kvaliteet pigem madal, on ka ükskuid väga häid näiteid. Üks vastaja tõi välja, et välismaiste tütarettevõtete aruanded, eriti tuues välja Skandinaavia, on väga sisukad ja hästi kirjutatud, kuna neil on varasemalt harjumus raporteerida oma emaettevõttele.

Vastajad tõdesid, et muudatustest on veel vara rääkida ning järeldusi tuleks teha paari aasta pärast, kuid intervjueeritav nr 3 tõi välja, et täna on puudu andmebaasid, mis aitaksid aruandlust efektiivsemalt ning lihtsamini pidada, samal ajal olles lootustandev, et ühel päeval need andmebaasid tekivad.

„(...) Eesti võib-olla on ainult heas seisus, sest me oleme digiriik, meil on võib olla isegi lihtsam lahendusi teha kui teistele. Ainuke kriitika ongi see, et miks me oma tugevust ära ei kasuta ning ei loo neid süsteeme.“

Üheselt on selge, et kõik inimesed, kellega autor vestles on teemaga väga tugevalt seotud ning usuvad ESG olulisusesse ja rolli nii ärimaastikul kui ka suures pildis maailma hüvanguks. Euroopa ja terve maailm on jätkusuutlike standardite loomise näol astumas õigeid samme, et ühtlustada aruandlust ning võimaldada saadud tulemuste võrreldavust. Ka täna on näha tendentse, et ettevõtted koostavad aruandeid veel äriselt valedel põhjustel ning riiklikul tasemel ei tegeleta teemaga piisavalt, kuid tähtis oleks teemat vaadelda paari aasta pärast, sest iga uus asi võtab harjumiseks oma aja.

2.2.2. ESG aruannete auditeerimine

CSRD näeb ette, et alates 2025. aastast esitatud aruanded peavad läbima audiitorikontrolli, autor soovis teada saada, kuidas suhtuvad sellesse meetmesse ESG spetsialistid ja audiitorid ise. Vastanute seas oli 2 vandeaudiitorit.

Esmalt uuris autor, kas uurimuses osalevate spetsialistide arvates peaks ESG aruannete auditeerimine olema kohustuslik. Siin olid kõik vastajad ühel seisukohal, et aruannete auditeerimine on kindlasti vajalik, vähendades rohepesu ning luues kindlust, et aruannete sisu on usaldusväärne. Auditeerimisega kaasneb ettevõtetele ka pinget, mis tähendab, et tuleb standardit täpselt järgida ning omaloomingu kirjutamine sellega väheneb. Intervjueeritav nr 3 tõi välja: „(...) mina näen seda niimoodi, et see raamatupidamisaruanne näitab, mis kasumit ettevõtte teenis minevikus, see mis kasumit ta teenib tulevikus, seda näitab ESG aruanne.“

Teine küsimus puudutas mõju audiitorite töömahule. Üheselt on selge, et töömaht kasvab ning praegu tehakse vaid oletusi, kui suurel hulgal töömaht kasvab. Üks vastaja arvas, et töömaht võib audiitoritel kasvada kuni 1/3 ulatuses senisest mahust. Selline prognoos on küllalt mahukas, võttes arvesse seda, et audiitoritel on niigi sesoonselt kõrge koormus ning ESG aruannete auditeerimine langeb finantsaruannetega samasse aega, lisades veelgi enam lisakoormust. Suure ohuna tõi üks vastaja välja, et raske on prognoosida ka konkreetse auditi ajalist mahtu sh hinda kliendile, tuues välja, et audit võib oletatavast tundide mahust osutada topelt mahukaks, mis toob omakorda kaasa tähtaegade venimise ja sel juhul auditi kallinemise. Eriti riskantne koht on riigihankeliste auditite

hinnastamine, sest seal on hind fikseeritud ning juba eos peab arvestama sisse võimaliku töömahu suurenemise, mis mõjutab suuresti auditiettevõtete hinnapoliitikat. Sama küsimuse raames tõdeti, et erinevalt finantsauditist ei ole ESG aruannete puhul võimalik teha aasta keskel vaheauditit, vaid kogu aruanne esitatakse kord aastas ühe korraga. Intervjueeritav nr 3 tõi välja: „(...) saad seda auditeerida kuidas see protsess käis, kuidas olulisi teemasid tuvastati ja kas riske ja võimalusi tuvastati õigesti, mis need on.“ Andmete kontroll saab toimuda vaid aasta lõpus.

Vastajad nõustusid, et ESG aruannete auditeerimise puhul on vaja juurde inimressursi ja suurendada selle alaseid teadmisi, sest praegusel finantsaudiitoril pole selliseid oskusi ega teadmisi, et kliendile kindlust anda. Mitmed intervjueeritavad tõid välja, et praegu tehakse nende ettevõtte siseselt ümberõpet ja oskuste täiendamist, kuid tõdeti, et tõeks võib osutuda ka asjaolu, et kõrghooajaks palgatakse ettevõttesse välist lisatööjõudu. Samuti võib töösse minna variant, et mõned audiitorid spetsialiseeruvad vaid ESG aruannete auditeerimisele.

Lahendusena töökoormuse kasvule toodi välja ESG aruannete eraldiseisev auditeerimine finantsaruandest, mis võimaldaks ESG aruannete auditeerimist teises ajavahemikus.

2.2.3. ESG nõustamine ja tulevik

Kolmas ehk viimane küsimuste plokk keskendus ESG nõustamisele. Kõik Big 4 ettevõtted pakuvad ühe teenusena ESG nõustamist/konsulterimist, seega huvitas autorit, kuidas näevad intervjueeritavad antud äriliini tänasel päeval ning millist kasu see kaasa toob. Intervjuu lõpus uuris autor, millist läbimurret oleks tarvis ESG aruandluse edukaks rakendamiseks ning mida on oodata tulevikus.

ESG nõustamist puudutava osas olid vastajad ühel meelel – tegemist on turul äärmiselt vajaliku osaga ning kliendid kasutavad julgelt pakutavaid teenuseid. Nõustamisele jõuavad väga tihti ettevõtted, kuna ESG ja jätkusuutlikkus on terminitega täna kuum teema ja soovitakse teemaga kaasas käia, teadmata mida see endas päriselt kaasa toob. Üks vastaja tõdes, et kõige populaarsem osa teenusest on koolitused, sest kliendid saavad ka ise aru, et selle teema osas on neil teadmised kesised ning otsitakse võimalust ennast täiendada.

Laias laastus jagunevad Big 4 ettevõtete nõustamise teenusliini kliendid kaheks – on väga palju ettevõtteid, kes tulevad täiesti null teadmistega ning soovivad ESG aruannet koostada, kuid on ka

neid kliente, kes on iseseisvalt andmeid kogunud, oskamata aruannet ise kokku panna. Mitmed vastajad tõdesid, et paljud kliendid on endale loonud eraldi jätkusuutlikkuse osakonna, kus on eraldi keskkonnaspetsialist, kuid tihti tullakse nõustamisele, sest soovitakse kolmanda osapoole vaadet, kes aitab üles leida pimenurgad. Ettevõtted, kes tulevad nõustamisele ilma varasema teadmise, kokkupuuteta, nende jaoks algab kogu protsess täiesti algusest. Alustatakse kliendi teadlikkuse tõstmisest, kaardistatakse hetkeolukord, selgitatakse välja olulised teemad, vaadatakse mis on ettevõtte riskid ja võimalused jpm.

CSRD puhul rakendub uus topeltolulisuse printsiip, mille analüüsi on praktikas keeruline läbi viia ning ESG spetsialistid on olemas, et ettevõtteid aidata. Spetsialistide arvates on topeltolulisus väga kasulik, luues ettevõtte kaks vaadet – kuidas ettevõtte mõjutab loodust ning kuidas loodus mõjutab ettevõtet. Intervjueeritav nr 3 on kirjeldanud topelt materiaalsust: „Asi, mis oli väga kahju, et see oli varem puudu, on nüüd väga kasulik.“

Samuti toodi välja, et ettevõtted vajavad nõu ärimudeli täiendamise juures, lootuses muuta ja leida uusi ärisuundi, samal ajal muutudes jätkusuutlikumaks ja investorile atraktiivsemaks. Täpselt nagu mõjutab ESG aruandlus audiitorite tööpõldu, on ka ESG nõustamise teenusliinis selgelt inimesi puudu ning praegu tegeletakse uute spetsialistide koolitamisega ja ülikoolidega koostöoga. Seda valdkonda nähakse kui tuleviku eriala, kus on kindel töökoht ning nõudlust veel väga pikalt ja arenguruumi samuti. Üks vastaja tõi välja, et olemas on eraldi keskkonnaspetsialistid, personali spetsialistid ning S-teemaga tegelevad inimesed, kuid inimesi, kes kombineeritult sellega tegeleks, neid on vähe ja see on murekoht.

Eelviimase küsimusena küsis autor intervjueeritavalt, missugust läbimurret oleks tarvis ESG aruandluse edukaks rakendamiseks. Autorile jäi mulje, et antud küsimuse peale ei olnud intervjueeritavad liiga palju varasemalt mõelnud. Toodi välja, et läbimurde tekitaks üks tõepõhine Eesti enda CSRD edulugu, mil tegemist oleks kohaliku ettevõttega ning tuues avalikuks kogu juhtumiuuringu, mis annaks teistele ettevõtetele hoogu ja inspiratsiooni ka ise asjaga tegelema hakata.

Mitmed vastajad tõid esile, et märgatavad positiivsed trendid on noorte tarbimisharjumustes ning noored ja uued töötajad on tihti ka need inimesed, kes ettevõttesse toovad jätkusuutlikkuse perspektiivi ning sunnivad ettevõtteid ümberkorraldusi tegema, sest neile läheb asi korda.

CSRD rakendamine Eesti seadusandlusesse vaadati ka kui läbimurdena, sest loodetakse, et see paneb rattad liikuma ka neil ettevõtetel, kes veel täna teemaga ei tegele.

Varasemalt mainitud tehnoloogiline areng toodi ka siin välja. Vaja oleks tehnoloogilist läbimurret, automaatikat, sest täna nähakse siiski, kuidas alusandmeid kogutakse käsitsi Excelisse. Info ühtsustamine ja partnerite infovahetust saaks kergendada. Vaja oleks luua terviklik süsteem, mis hõlmaks kõiki ESG teemasid.

Intervjuu viimase küsimusega soovis autor teada saada, mida on oodata jätkusuutliku aruandluse osas veel tulevikus. Mitmed vastajad kinnitasid, et tegemist on uue teemaga, mis esialgu võib ettevõtete jaoks olla raske ning kulgeda valusalt, siis tulevikus saab sellest normaalsus nagu on täna finantsaruanne ning ettevõtted hakkavad ESG-d nägema kui sisulist väärtust loova perspektiivina. Siinjuures aitaksid kaasa Eesti uuringud ESG kasulikkusest kohalikele ettevõtetele ning nende head kogemused ESG-ga seonduvalt.

Intervjueeritav nr 5 ESG tulevikust:

„(...) me peame oma ärijuhtimise viima sellisele tasandile, et me mõtleme nagu kogu aeg, mitte ainult nagu sellele, et kuidas raha teha, vaid me mõtleme ikkagi, et mille arvelt see raha tuleb.“

Ühtse järelduse kõikide vastuste kohta võib teha: ESG on tulnud, et jääda ja tuleviku hüvanguks palju korda saata.

2.3. Järeldused

Intervjuude põhjal saab teha järgnevad järeldused. Suurimad väljakutsed ESG maastikul on praegu CSRD integreerimine kohalikku seadusandlusesse, kuna tegemist on Euroopa Liidu loodud direktiiviga, mille iga liikmesriik peab ise eraldi määrusesse võtma. Mis puutub direktiivi rakendamisesse, siis keeruliseks osutub antud ajaraam, mis paljudele ettevõtetele tuleb kindlasti suure üllatusena, samal ajal on nii mõnegi ettevõtte jaoks tegemist tuttava teemaga.

ESG-st on laialdaselt kasu kogu planeedile, keskkonnale, ühiskonnale ning kitsamalt vaadeldes saab kasu tarbija, investor ja sellesse panustav ettevõtte. Läbi ESG muutub ettevõtte strateegia ja see on ainuvõimalik viis ajada kestlikku äri.

ESG aruannete auditeerimise jaoks on oluline ressursid on täiendavad teadmised ja inimesed. Olemasolevaid finantsaudiitoreid tasuks suunata enesetäiendamisele ESG teemade kohapealt, et tulevikus oleks neil võimekust auditeerida ka neid aruandeid. ESG aruannete auditeerimisega kasvab ka töömaht, mis niigi on jaanuarist-juunini väga kiire periood, ning seetõttu on tarvis värvata juurde ka uus inimesi, sest juba praegu on audiitoritel mahukas töögraafik ning ESG aruannete tulekuga kasvab tööpõld veelgi. Positiivse külje pealt annab ESG aruannete auditeerimine uue karjääri väljavaate neile audiitoritele, kelle jaoks finantsarvude auditeerimine on ennast ammendanud ning annab võimaluse panustada ühiskonda.

ESG nõustamine on Big 4 ettevõtete seas oluline liin, sest ettevõtete nõudlus antud teema järele on suur ning teadmised kesised, abi vajatakse enim olulisuse analüüsimisel, strateegia kavandamisel ning raportite kokku panekul. Hoolimata sellest, et audiitorite näol on töajõudu puudu, siis ka nõustajaid otsitakse terves Baltikumis tikutulega taga. Käimasolevad koolitused võimaldavad tööturule tuua sertifitseeritud ESG spetsialiste ning mitmed Big 4 ettevõtted teevad praegu tihedat koostööd ülikoolidega, et sealt inimesi valdkonda juurde tuua. Kõlama jäi, et just noored on need, kes tahavad jätkusuutlikkuse teemat edasi viia ning suunavad seda ka ettevõtete tegutsemises.

Suurimaks puudujäägiks ESG puhul on praeguse seisuga automaatika puudumine, üleüldist ESG aruandlust kattev tehnoloogia. Samuti on kitsaskohaks üldine ühiskonna teavitamine ning teema tarbija tasandile viimine.

KOKKUVÕTE

2023. aasta alguses jõustus Euroopas äriühingute kestlikkusaruande direktiiv, mis kohustab Euroopa ettevõtteid suuruse järgi järkjärguliselt esitama ESG aruandeid. Esimesed kohustuslikud aruanded koostavad suured avaliku huvi üksused 2024. finantsaasta kohta ehk raportid valmivad 2025. aastal.

Eelmainitud direktiiv ei hõlma ainult ettevõtteid vaid kaasab audiitorid, kes on kohustatud ESG aruandeid kontrollima ning samuti ESG spetsialiste, kes ettevõtteid loodavate aruannete loomisel toetavad. ESG aruande eesmärk pole ettevõtetele anda veel üks lisakohustus juba olemasolevale majandusaasta aruandele vaid suunata organisatsioone tegutsema jätkusuutlikult ning rakendada ESG-d oma äristrateegiasse.

Kui varasemalt on suureks ESG puudujäägiks olnud aruannete võrreldamatus, valdavalt erinevate raamistike ja standardite rohkuse üle, mis tõttu on segaduses ettevõtteid kirjutanud hulgaliselt omaalgatuslikku infot. Tänapäevaks on Euroopa ja maailm liikumas aruannete ühtlustamise suunas – Euroopa on loonud CSRD raames kohustusliku ESRS aruandlusvormi ning maailm IFRS-i algatusel SASB vormi, millel on suur potentsiaal viia aruanded uuele arusaadavale tasemele ning sidusrühmade jaoks kergesti analüüsitavaks.

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada Big 4 ettevõtetes töötavate ESG spetsialistide/audiitorite arvamus ESG olulisusest, kitsaskohtadest, hetkeolukorrast ning tuleviku perspektiividest.

Bakalaureusetöö ehitati üles järgnevatele uurimisküsimustele:

1. Milliseid väljakutseid näevad ESG spetsialistid/audiitorid direktiivi rakendamisel?
2. Mil viisil on kasu ESG nõustamisest?
3. Millist lisaressurssi läheb tarvis ESG aruandlusega seonduvale auditile?
4. Kuidas hindavad ESG spetsialistid/audiitorid ESG mõju ettevõtetele?
5. Millised on suurimad puudujäägid ESG aruandluses?

Töö eesmärgi saavutamiseks viis autor end kurssi teema teoreetilise poolega ning viis läbi intervjuud eriala spetsialistidega. Uuringu läbiviimiseks korraldati 4 intervjuud, kokku vestles autor 5 inimesega. Kõik intervjuueeritavad töötasid intervjuude läbiviimise ajal Big 4 ettevõttes ning ESG teema on nende igapäevane töövaldkond, kaks intervjuueeritavat viiest omavad vandeaudiitori kutsetunnistust. Autoril õnnestus bakalaureusetöö raames kaasata uurimusse kõigi nelja Big 4 kompanii esindajad.

Saadud intervjuu küsimuste vastustest tulid selgelt esile ESG aruandmise ja CSRD direktiiviga kaasnevad puudujäägid samuti ka positiivsed jooned praegusel ajal. Puudujäägina tuntakse riigi poolset tuge, automatiseeritud ja ühist andmeportaali, ning üldist tarbija teadlikkuse tõstmist. Olgugi, et Eesti aruandlustase on naaberriikidega võrreldes veel küllalt madal, siis hea on see ettevõtteid hakkavad tasapisi mõistma aruande olulisust ning selle positiivset mõju oma äritegevusele. Aruandeid tekib iga aastaga rohkem ning kui varasemalt kasutati aruandlust turundustriikina ja tehti pigem rohepesu, siis nüüd hakatakse keskenduma ka sisule ning pingutatakse õige asja nimel rohkem. CSRD kui direktiiviga on spetsialistid väga rahul, selle näol liigub jätkusuutlikkuse maailm õiges suunas ja seda on ettevõtete pealt hästi näha. Uurimuses osalenute sõnul on direktiiv koostatud hästi ning kehtivad nõuded on loogiliselt seatud, standardeid on palju ning mõned neist on keerukamad, kuid tehtavad.

Aruandlusega kaasnev auditeerimiskohustus ning vajadus ettevõtete nõustamise järele on tekitanud professionaalsete äriteenuste pakkujate maastikul tööpõua, tulevikus on puudu ESG aruannete teadmistega audiitoritest ning juba praegu on puudu nõustamisteenust pakkuvatest konsultantidest. ESG aruannete turule tulekuga kallinevad auditihinnad ning võimalik, et sellega kaasneb auditihinnapoliitika ümber tegemine. ESG auditi läbiviimise teeb ekstra keeruliseks asjaolu, et ESG aruannete auditeerimine ja finantsaruannete auditeerimine langevad samale ajale, mistõttu on töökoormuse kasv vältimatu.

ESG nõustamine on täna ettevõtete jaoks oluline teenus, hoolimata sellest, kas ettevõtte alustab ESG aruandlusega nullist või olles ise algust teinud. Big 4 ettevõtte pakutavad teenused võimaldavad ettevõtetele leida uusi vaatenurki, mille peale ettevõtte varasemalt ise poleks suutnud tulla. ESG nõustamisliini tiimide moodustamine on praegu keeruline, kuna vajalikke spetsialiste on puudu ning käib olemasolevate koolitamine. Tehnoloogiline areng aitaks kaasa läbimurdele ning hõlbustada tööefektiivsust. Intervjuueeritavad näevad ESG tulevikku helgena ning usuvad, et

esimestel aastatel ongi raske, kuid edaspidi läheb kergemaks. ESG aruannetest on saamas tulevikus loomulik ettevõtete aruandlusosa.

Autori arvates on ESG aruandlus suur samm ühiskonna hüvanguks ning nähes ka eakaaslaste pealt, siis jätkusuutlikkuse teemad lähevad just noortele korda. Autor usub, et noorte kaasatus ettevõtete jätkusuutlikumaks muutmisel on siinjuures väga oluline, sest nad tahavad ise panustada. Tööpõua vältimiseks saavad ülikoolid kaasa aidata uute keskkonna ja jätkusuutlikkuse ainete loomisel, sest teemakohased spetsialistid on täna väga nõutud ja kindlasti ka tulevikus.

Autori soovitusel võiks antud teemat edasi uurida siis, kui esimesed kohustuslikud raportid on laekunud ja uuringusse kaasata kõik raporti esitanud ettevõtted. Uuringust saaks järeldada, mis olid ettevõtete jaoks suurimad raskused ja mida positiivset see endaga kaasa tõi.

SUMMARY

CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF ESG REPORTING: THE OPINION OF BIG 4 COMPANIES REPRESENTATIVES

Getter Johanna Kerm

At the beginning of 2023, the Corporate Sustainability Reporting Directive came into force in Europe, which requires European companies to gradually submit ESG reports according to their size. Large public interest entities will prepare the first mandatory reports for the 2024 financial year, with reports being completed in 2025.

The aforementioned directive does not only cover companies but also includes auditors who are obliged to review ESG reports, as well as ESG specialists who support companies in creating these reports. The purpose of the ESG report is not to give companies another additional obligation on top of the existing annual financial report, but rather to guide organizations to operate sustainably and to incorporate ESG into their business strategies.

In the past, the main drawback of ESG reporting has been the lack of comparability between reports, primarily due to the abundance of different frameworks and standards, which has led to confusion and companies writing a large amount of self-initiated information. Currently, Europe and the world are moving towards harmonizing reports – Europe has created a mandatory ESRS reporting format within the framework of CSRD, and the world has created the SASB format under the IFRS initiative, which has great potential to bring reports to a new, understandable level and make them easily analyzable for stakeholders.

The aim of the bachelor's thesis was to find out the opinion of ESG specialists/auditors working in Big 4 companies on the importance of ESG, bottlenecks, current situation, and future perspectives.

The bachelor's thesis was built on the following research questions:

1. What challenges do ESG specialists/auditors see in implementing the directive?
2. In what ways is ESG consulting beneficial?
3. What additional resources are needed for ESG-related auditing?
4. How do ESG specialists/auditors assess the impact of ESG on companies?
5. What are the biggest shortcomings in ESG reporting?

To achieve the goal of the work, the author familiarized herself with the theoretical side of the topic and conducted interviews with industry specialists. Four interviews were conducted, with a total of 5 people interviewed. All interviewees were working in Big 4 companies at the time of the interviews, and ESG is their daily work area; two of the five interviewees have sworn auditor certificates. The author was able to involve representatives of all four Big 4 companies in the research.

The responses to the interview questions clearly highlighted the shortcomings and positive aspects associated with ESG reporting and the CSRD directive at the current time. The shortcomings include the lack of support from the state, the need for an automated and joint data portal, and the general raising of consumer awareness. Although the reporting level in Estonia is still quite low compared to neighboring countries, it is positive that companies are gradually beginning to understand the importance of the report and its positive impact on their business activities. The number of reports is increasing every year, and while previously reporting was used as a marketing gimmick and greenwashing was prevalent, companies are now focusing more on content and making more effort for the right cause. Specialists are very satisfied with the CSRD directive, and it is clear from the companies that the world of sustainability is moving in the right direction. According to the participants in the study, the directive is well-prepared, and the requirements are logically set; there are many standards, some of which are more complex, but feasible.

The auditing obligation associated with reporting and the need for company consulting has created a labor shortage in the professional business services landscape. In the future, there will be a lack of auditors with ESG reporting knowledge, and there is already a shortage of consulting service providers. With the introduction of ESG reports, audit prices will increase, and it is possible that this will lead to a rethinking of audit pricing policy. The extra complexity of conducting an ESG audit is due to the fact that ESG report auditing and financial report auditing occur at the same time, making an increase in workload inevitable.

ESG consulting is an important service for companies today, whether they are starting ESG reporting from scratch or have already made a start on their own. Services provided by Big 4 companies enable businesses to find new perspectives that they may not have thought of before. Forming ESG consulting teams is currently difficult, as there is a shortage of necessary specialists and ongoing training for existing ones. Technological advancements would help facilitate a breakthrough and improve work efficiency. Interviewees see a bright future for ESG and believe that the first few years will be difficult, but it will get easier over time. ESG reporting will become a natural part of corporate reporting in the future.

In the author's opinion, ESG reporting is a significant step for the benefit of society, and sustainability issues matter to young people. The author believes that the involvement of young people in making companies more sustainable is essential because they want to contribute themselves. To avoid a labor shortage, universities can help by creating new environmental and sustainability courses, as specialists in these areas are in high demand today and certainly in the future.

The author recommends further research on this topic when the first mandatory reports have been submitted and all reporting companies are included in the study. The research could conclude the biggest difficulties faced by companies and the positive outcomes that came with it.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

A Short Introduction to the GRI Standards. (n.d.). Global Reporting Initiative. Kasutatud 31. märts 2023 <https://www.globalreporting.org/media/wtaf14tw/a-short-introduction-to-the-gri-standards.pdf>

Ahmi, A., & Mohd Nasir, M. H. (2019). Examining the Trend of the Research on eXtensible Business Reporting Language (XBRL): A Bibliometric Review. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 5(2), 1145-1167.

Amel-Zadeh, A., & Serafeim, G. (2017). Why and How Investors Use ESG Information: Evidence from a Global Survey. *Financial Analysts Journal*, 74, 87-103. <https://doi.org/10.2469/faj.v74.n3.2>

Armstrong, A. (2020). Ethics and ESG. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 14(3), 6–17. <https://doi.org/10.14453/aabfj.v14i3.2>

Audiitortegevuse seadus, RT I, 05.05.2022,7.

Broadstock, D. C., Chan, K., Cheng, L. T., & Wang, X. (2021). The role of ESG performance during times of financial crisis: Evidence from COVID-19 in China. *Finance research letters*, 38, 101716. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101716>

Chalmers, J., Cox, E., & Picard, N. (2021). *The economic realities of ESG*. Kasutatud 31. märts 2023. <https://www.pwc.com/gx/en/issues/reinventing-the-future/take-on-tomorrow/download/sbpwc-2021-10-28-Economic-realities-ESG.pdf>

Cuomo, F., Gaia, S., Girardone, C., & Piserà, S. (2022). The effects of the EU non-financial reporting directive on corporate social responsibility. *The European Journal of Finance*, 0(0), 1–27. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2022.2113812>

de Oliveira Neves, R. (2022). The EU Taxonomy Regulation and Its Implications for Companies. P. Câmara & F. Morais (Toim), *The Palgrave Handbook of ESG and Corporate Governance* (lk 249–265). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-99468-6_13

de Silva Lokuwaduge, C. S., & De Silva, K. M. (2022). ESG Risk Disclosure and the Risk of Green Washing. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 16(1), 146–159. <https://doi.org/10.14453/aabfj.v16i1.10>

- Del Giudice, A., & Rigamonti, S. (2020). Does Audit Improve the Quality of ESG Scores? Evidence from Corporate Misconduct. *Sustainability*, 12(14), 5670. <https://doi.org/10.3390/su12145670>
- Delgado-Ceballos, J., Ortiz-De-Mandojana, N., Antolín-López, R., & Montiel, I. (2022). Connecting the Sustainable Development Goals to firm-level sustainability and ESG factors: The need for double materiality. *BRQ Business Research Quarterly*, 26(1), 2–10. <https://doi.org/10.1177/23409444221140919>
- Deloitte esindaja intervjuu. Autori intervjuu nr 3. Helisalvestis. 20.aprill 2023.
- Euroopa Komisjon. (n.d.) *Euroopa roheline kokkulepe*. Kasutatud 31. märts 2023 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_et
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/95/EL, 22. oktoober 2014, millega muudetakse direktiivi 2013/34/EL seoses mitmekesisust käsitleva teabe ja muu kui finantsteabe avalikustamisega teatavate suurettevõtjate ja kontsernide poolt, ET L 330/1, 15.11.2014, p 7, p 19.
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2020/852, 18. juuni 2020, millega kehtestatakse kestlike investeeringute hõlbustamise raamistik ja muudetakse määrust (EL) 2019/2088, ELT L 198/13, 22.6.2020, art 9.
- European Commission (n.d.). *Corporate sustainability reporting*. Kasutatud 25. märts 2023 https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en
- European Commission, Joint Research Centre, Canfora, P., Arranz Padilla, M., Polidori, O. (2022). Development of the EU sustainable finance taxonomy: a framework for defining substantial contribution for environmental objectives 3-6, *Publications Office of the European Union*. <https://data.europa.eu/doi/10.2760/256390>
- European Investment Bank. (2021). European firms and climate change 2020/2021: Evidence from the EIB Investment Survey. *Publications Office of the European Union*. <https://doi.org/10.2867/768526>
- EFRA (n.d.) *First Set of draft ESRS*. Kasutatud 2. aprill 2023 <https://www.efrag.org/lab6>
- Ernst & Young esindajate intervjuu. Autori intervjuu nr 1. Helisalvestis. 12.aprill 2023.
- Frecautan, I., & Nita D. A. (2022). Who is going to win: The EU ESG regulation or the rest of the world? – a Critical Review. *Economic Science Series*, 31, 109–120. The Annals of the University of Oradea. [https://doi.org/10.47535/1991AUOES31\(2\)011](https://doi.org/10.47535/1991AUOES31(2)011)

- Global Reporting Initiative. (n.d.). *About GRI*. Kasutatud 31. märts 2023
<https://www.globalreporting.org/about-gri/>
- Halbritter, G., & Dorfleitner, G. (2015). The wages of social responsibility — where are they? A critical review of ESG investing. *Review of Financial Economics*, 26(1), 25–35.
<https://doi.org/10.1016/j.rfe.2015.03.004>
- IAS Plus. (n.d.). *International Sustainability Standards Board (ISSB)* Kasutatud 6. aprill 2023
<https://www.iasplus.com/en/resources/ifrsf/issb>
- J., S., K.R., S., & Prasad, K. (2023). Does GRI compliance moderate the impact of sustainability disclosure on firm value? *Society and Business Review*, 18(1), 152–174.
<https://doi.org/10.1108/SBR-06-2022-0172>
- Kannistu, S., & Soosalu, A. (2022, juuli 4). *CSRD direktiivi osas saavutati kokkulepe*. Kasutatud 25. märts 2023 <https://kpmg.com/ee/et/blogs/home/posts/2022/07/csrd-direktiivi-osas-saavutati-kokkulepe.html>
- Keskkonnaministeerium. (n.d.). *Pariisi kokkulepe*. Kasutatud 8. aprill 2023
<https://envir.ee/pariisi-kokkulepe>
- KPMG. (2022). Get ready for European Sustainability Reporting Standards. Kasutatud 4. aprill 2023 <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/07/talkbook-get-ready-for-esrs.pdf>
- KPMG esindaja intervjuu. Autori intervjuu nr 2. Helisalvestis. 12. aprill 2023.
- KPMG International. (2022). *Big shifts, small steps: Survey of Sustainability Reporting 2022*. Kasutatud 15. aprill 2023 <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/10/ssr-executive-summary-small-steps-big-shifts.pdf>
- Leaders Arena (n.d.). *ESG communication under the new EU corporate reporting rules (CSRD)*. Kasutatud 6. mai 2023 <https://www.leadersarena.global/single-post/eucsr>
- Lippai-Makra, E., Kovács, Z. I., & Kiss, G. D. (2022). The non-financial reporting practices of Hungarian listed public interest entities considering the 2014/95/EU Directive. *Journal of Applied Accounting Research*, 23(1), 301–318. <https://doi.org/10.1108/JAAR-04-2021-0086>
- Luo, L., & Tang, Q. (2022). The real effects of ESG reporting and GRI standards on carbon mitigation: International evidence. *Business Strategy and the Environment*, 1-16.
<https://doi.org/10.1002/bse.3281>

- MacNeil, I., & Esser, I. (2022). From a Financial to an Entity Model of ESG. *European Business Organization Law Review*, 23(1), 9–45. <https://doi.org/10.1007/s40804-021-00234-y>
- Miles, J., & Gilbert, P. (2005). *A Handbook of Research Methods for Clinical and Health Psychology*. Oxford University Press.
- Nelson, L. (2022, juuli 28). *Answering your top five questions about the ISSB and SASB Standards*. Kasutatud 1. mai 2023 <https://www.sasb.org/blog/answering-your-top-five-questions-about-the-issb-and-sasb-standards/>
- Ottenstein, P., Erben, S., Jost, S., Weuster, C. W., & Zülch, H. (2021). From voluntarism to regulation: Effects of Directive 2014/95/EU on sustainability reporting in the EU. *Journal of Applied Accounting Research*, 23(1), 55–98. <https://doi.org/10.1108/JAAR-03-2021-0075>
- PwC. (2020). *ESG - sajandi kasvuvõimalus*. Kasutatud 31. märts 2023 <https://www.pwc.com/ee/et/press/uudised/esg-sajandi-kasvuvõimalus.html>
- PwC. (2023, jaanuar). *Kestlikkusaruandluse direktiiv ja keda see puudutab*. Kasutatud 26. märts 2023 <https://www.pwc.com/ee/et/press/uudised/asja-joustunud-kestlikkusaruandluse-direktiiv.html>
- PwC. (n.d.). *New ESRs published*. Kasutatud 29. aprill 2023 <https://www.pwc.nl/en/topics/sustainability/esg/corporate-sustainability-reporting-directive/new-esrs-published.html>
- PwC esindaja intervjuu. Autori intervjuu nr 4. Helisalvestis. 21. aprill 2023.
- PwC Luxembourg. (2020). *2022 - The growth opportunity of the century*. Kasutatud 31. märts 2023 <https://www.pwc.lu/en/sustainable-finance/docs/pwc-esg-report-the-growth-opportunity-of-the-century.pdf>
- Soosalu, A., & Kannistu, S. (2022, märts 11). *Muudatused CSRD direktiivi jõustumise ajakavas*. Kasutatud 25. märts 2023 <https://kpmg.com/ee/et/blogs/home/posts/2022/03/muudatused-csrd-direktiivi-joustumise-ajakavas.html>
- Sustinere. (2022). *ESG ja jätkusuutlikkuse raporteerimine: Eesti 100 mõjukama ettevõtte aastaaruannete uuringu tulemused 2022 (2021 aastaaruannete põhjal)*. Kasutatud 26. märts 2023 <https://media.voog.com/0000/0040/1930/files/Sustinere%20ESG%20aruandluse%20uuringu%20tulemused%2C%202022%2C%20EE.pdf>

- Sustinere. (n.d.). Sustinere uuring: ESG aruandlus Eesti suurema mõjuga ettevõtetes. Kasutatud 26. märts 2023 <https://www.sustinere.ee/aruandluse-uuring>
- Tamm, M. (2022, oktoober 6). *ESG on tulnud ettevõtete igapäeva, et jääda*. Kasutatud 25. märts 2023 <https://blog.swedbank.ee/ettevotlus/esg-on-tulnud-ettevotete-igapaeva-et-jaada>
- Vasiu, D. E., & Bratu, R. (2022). An Overview On Environmental Social And Governance – ESG-Topics From The Financial Markets’ Perspective. *Management of Sustainable Development*, 14(2), 76–82. <https://doi.org/10.54989/msd-2022-0021>
- Villiers, C. L., & Alvarez-Vega, I. I. M. (2022). Sustainability and Implementation of the Non-Financial Reporting Directive in the United Kingdom, Germany and Spain – End of the Beginning? B. Sjøfjell, C. Liao, & A. Argyrou (Toim.), *Innovating Business for Sustainability: Regulatory Approaches in the Anthropocene* (lk 115–141). Edward Elgar Publishing.
- WHO (n.d.). *Promotion on corporate social responsibility activities by entities other than Tobacco companies*. Kasutatud 7. mai 2023. <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/4582>
- World Resources Institute & World Business Council for Sustainable Development. (2011). *Corporate Value Chain (Scope 3) Accounting and Reporting Standard*. Kasutatud 29. aprill 2023 https://ghgprotocol.org/sites/default/files/standards/Corporate-Value-Chain-Accounting-Reporting-Standard_041613_2.pdf

LISAD

Lisa 1. Lühendite tähendused ning tõlge inglise keelest eesti keelde

Termin inglise keeles	Termin eesti keeles
CSR (<i>Corporate Social Responsibility</i>)	Ettevõtte sotsiaalne vastutus
CSRD (<i>Corporate Sustainability Reporting Directive</i>)	Äriühingute kestlikkusaruandluse direktiiv
EFRAG (<i>European Financial Reporting Advisory Group</i>)	Euroopa finantsaruandluse nõuanderühm
ESG (<i>Environmental, Social, Governance</i>)	Keskkonna, sotsiaalsed ja juhtimistavad
ESRS (<i>European Sustainability Reporting Standards</i>)	Euroopa jätkusuutlikkuse arengustandardid
GHG (<i>Greenhouse gas</i>)	Kasvuhoonegaasid
GRI (<i>Global Reporting Initiative</i>)	Ülemaailmne aruandlusalgatus
ISSB (<i>International Sustainability Standards Board</i>)	Rahvusvaheline jätkusuutlikkuse standardite nõukogu
NFRD (<i>Non-Financial Reporting Directive</i>)	Mittefinantsaruandluse avalikustamist käsitlev direktiiv
SASB (<i>Sustainability Accounting Standards Board</i>)	Jätkusuutliku arvestusstandardite nõukogu
SDG (<i>Sustainable Development Goals</i>)	Säästva arengu eesmärgid
SDS (<i>Sustainability Disclosure Standards</i>)	Jätkusuutliku avalikustamise standardid (IFRS)
SFAP (<i>Sustainable Financial Action Plan</i>)	Säästva majanduse arengukava
SFRD (<i>Sustainable Finance Disclosure Regulation</i>)	Finantsosaliste kestlikkuse teabe avaldamise määrus
TCFD (<i>Task Force on Climate-Related Financial Disclosures</i>)	Kliimaga seotud finantsteabe avalikustamise tööühm

Lisa 2. Intervjuu küsimused

1. Kuidas on Teie hinnangul ESG aruandlus ajas muutunud? Kas toimunud muudatused on ootuspärased ning vajalikud?
2. Mil määral mõjutab standardite rohkus aruandlus protsessi?
3. CSRD nõuded rakenduvad 2024. finantsaastale, kas see on piisav ajaraam ettevõtetele, et selle aja jooksul vajalikud andmed koguda ning aruanne esitada?
4. CSRD-ga seonduvalt hakkavad uued nõuded kehtima järkjärguliselt, kuidas suhtute sellesse meetmesse?
5. Kas Teie arvates peaks ESG aruande koostamine kõigile ettevõtetele olema kohustuslik?
6. Milliseid ohte näete CSRD direktiivi rakendamisel?
7. Missugusena näete Teie ESG kasutegurit? Kes on Teie arvates suurimad kasusaajad?
8. Mis on ESG aruandluse puhul täna hästi ning mida oleks tarvis muuta?
9. Millist koormust hindate töömahu muutusele seoses ESG aruannete auditeerimisega?
10. Kas Teie arvates peaks ESG aruande auditeerimine olema kohustuslik? Palun põhjendage.
11. Kuidas näete Teie vajadust ESG nõustamise jaoks tänasel päeval?
12. Mille osas vajavad ettevõtted nõu enim? Millised on enimmärgatavad trendid ja kitsaskohad?
13. Millist läbimurret oleks tarvis ESG aruandluse edukaks rakendamiseks?
14. Mida on oodata jätkusuutlikku aruandluse osas veel tulevikus?

Lisa 3. Intervjuude transkriptsioonid

Intervjuude vastused on leitavad siit ajutiselt lingilt:

<https://drive.google.com/drive/folders/1Bdtmkz2rjf8WooUfgT2X-EXJpj6SnKKy?usp=sharing>

Lisa 4. Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks¹

Mina Getter Johanna Kerm

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose ESG aruandluse hetkeolukord ja arengu perspektiivid Big 4 ettevõtete esindajate pilgu läbi, mille juhendaja on Natalie Aleksandra Gurvitš-Suits,

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

11.05.2023

¹ Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal vastavalt üliõpilase taotlusele lõputööle juurdepääsupiirangu kehtestamiseks, mis on allkirjastatud teaduskonna dekaani poolt, välja arvatud ülikooli õigus lõputööd reprodutseerida üksnes säilitamise eesmärgil. Kui lõputöö on loonud kaks või enam isikut oma ühise loomingu tegevusega ning lõputöö kaas- või ühisautor(id) ei ole andnud lõputööd kaitsvale üliõpilasele kindlaksmääratud tähtjaks nõusolekut lõputöö reprodutseerimiseks ja avalikustamiseks vastavalt lihtlitsentsi punktidele 1.1. ja 1.2, siis lihtlitsents nimetatud tähtaja jooksul ei kehti.